

FILOZOFSKI FAKULTET UNIVERZITETA U SARAJEVU

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

FENOMEN MEĐUVRŠNJAČKOG NASILJA U OSNOVNIM ŠKOLAMA

Završni magistarski rad

Studentica: Hasija Karičić

Mentor: prof. dr. Snježana Šušnjara

Sarajevo, decembar 2020.

SADRŽAJ:

1. UVOD	4
Definiranje ključnih pojmova.....	5
2. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA.....	7
Određenje nasilja.....	7
Vrste nasilja.....	7
Fizičko nasilje.....	8
Verbalno nasilje.....	9
Seksualno nasilje	9
Elektronsko nasilje	9
Uzroci nasilja.....	11
Profili (nasilnik, žrtva i posmatrač).....	12
Žrtva	12
Posmatrač	13
Nasilnik	13
Spolne razlike	15
Posljedice nasilja	16
Prevenција nasilja u školi.....	17
Programi za prevenciju nasilja u školama	18
3. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA.....	20
Predmet istraživanja	20
Cilj istraživanja.....	21
Zadaci istraživanja:.....	21
Hipoteze	21
Metode istraživanja	21
Tehnike i instrumenti istraživanja	22
Uzorak istraživanja.....	23
4. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA.....	25
Informiranost o problemima nasilja među vršnjacima i načini suočavanja	25
Načini reagiranja nastavnika na međuvršnjačko nasilje i zastupljeni oblici međuvršnjačkog nasilja u školi	34
Načini reagiranja učenika na međuvršnjačko nasilje i zastupljenost različitih oblika međuvršnjačkog nasilja	38
Prijavlјivanje međuvršnjačkog nasilja.....	42
Mјesto na kojem se dešava međuvršnjačko nasilje	42

Odnos nastavnik prema fenomenu međuvršnjačkog nasilja.....	43
Školska pravila i međuvršnjačko nasilje	45
Programi prevencije vršnjačkog nasilja u osnovnoj školi	46
5. ZAKLJUČAK	50
6. LITERATURA	52
7. PRILOZI:.....	54

1. UVOD

Cilj ovog rada je da se predstave osnovne odredice međuvršnjačkog nasilja koje se svakodnevno dešavaju u našoj bližoj okolini s posebnim naglaskom na prikazivanje situacije osnovne škole Kantona Sarajevo. Nesumnjivo je da međuvršnjačko nasilje vrlo česta pojava u društvu koju jako često zanemarujemo ili pak definiramo kao „sastavni dio odrastanja“. Trijadni odnos nasilnika, žrtve i promatrača u nasilju ima svoje posljedice na svaku od navedenih uloga. Svjesni smo da je porodica matična grupa u kojoj svaki pojedinac stvara svoje sisteme vrijednosti i nosi ih sa sobom. Nastojat ćemo kroz rad da obuhvatimo što više načina prevencije u školama i kakvu ulogu škola ima u prevenciji međuvršnjačkog nasilja, s osvrtom na vrste nasilja. Orijentisani smo na učenike i nastavnike, na koji način reagiraju, suočavaju se i traže pomoć kada se nasilje desi.

Potrebno je osvijestiti važnost i relevantnost ovog problema s ciljem pravovremenog reagiranja kako bi se u što većoj mjeri međuvršnjačko nasilje smanjilo i/ili zaustavilo.

Dan Olweus, autor koji je najviše pridonio istraživanju ovog fenomena, vršnjačko zlostavljanje definira na sljedeći način: „Učenik je zlostavljan ili viktimiziran kada je opetovano i trajno izložen negativnim postupcima od strane jednoga ili više vršnjaka, a viktimizirano dijete ima poteškoća u pokušaju da se obrani od nasilničkog ponašanja.“¹

Škola je oduvijek bila mjesto susreta učenika različitog temperamenta, psihofizičkih sposobnosti, karakternih crta, učenika koji potiču iz različitih obitelji, različitog socio – ekonomskog statusa, učenika različitih shvatanja i uvjerenja. Sve ove razlike su i mogući razlozi zbog kojih dolazi do netrepeljivosti među učenicima i emitovanja određenih oblika nasilnog ponašanja.²

Dosad provedena istraživanja u BiH otkrivaju da je vršnjačko nasilje prisutno u školama i da je aktuelna suradnja sa drugim institucijama, kao što je policija, centar za socijalni rad i zdravstvene ustanove. Oblici vršnjačkog nasilja iskazani u školama su fizičko i emocionalno nasilje.

¹ Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga, 19-20

² Cicvarić, R. i Tunić – Cicvarić, J. (2009). *Nasilje u školi*. Užice: Užički centar za prava djeteta.

Definiranje ključnih pojmova

Nasilje je oblik agresivnog ponašanja prema drugoj osobi, sebi ili imovini. Dakle, nasilje se ne iskazuje samo prema živim bićima i može se dogoditi samo jednom.³

Izravno nasilje se prepoznaje po razmjerno otvorenim i direktnim napadima na žrtvu (ruganje, ponižavanje, vrijeđanje, kritiziranje, naređivanje, naguravanje, udaranje, čupanje), a u **neizravno nasilje** spadaju oblici poput: društvene izolacije, ignoriranja, ogovaranja, nagovaranje drugih da nekome naude.⁴

Nasilno ponašanje – društvo ima utjecaj na nasilno ponašanje mladih kroz kulturu ponašanja, utjecaja vršnjačkih skupina i medija. Među mladima, ono se odvija unutar vršnjačkih skupina u vidu iskazivanja pripadnosti određenoj skupini (ponekad supkulturnoj), kao i sudjelovanja na nekih sportskim (neredima na stadionima) i muzičkim (koncerti određenih muzičkih žarnova) manifestacijama. Nasilno ponašanje se može naučiti, ukoliko dijete živi u sredini u kojoj postoji nasilje koje se ne sankcionira, ono može vrlo lako usvojiti takav nasilni obrazac ponašanja.⁵

Nedostatak pažnje i topline u obiteljskim odnosima, svjedočenje djeteta nasilnom ponašanju kod kuće, nedovoljan nadzor i briga roditelja o djetetu rizični su faktori razvoja nasilničkog ponašanja kod djece. Također, prakticiranjem fizičke kazne i verbalne agresije djetetu se šalje poruka da se ovim sredstvima dobiva ono što se želi dobiti. Vrlo je vjerovatno da će dijete, kada doživi nabrojana iskustva i samo prakticirati ta iskustva u svom ponašanju s vršnjacima.⁶

Zlostavljanje (eng. *bullying*) je posebna vrsta nasilja koja traje duže vrijeme, opetovano se iskazuje prema istom pojedincu ili grupi od strane pojedinaca ili grupe. Može biti oblik prijetnji, tjelesnih ozljeda, odbacivanja, ruganja, zadirivanja, ogovaranja, otuđivanje stvari, prenesene agresije prema objektima (vandalizam).⁷

Ozračje u školi, također može pospješiti pojavu nasilnog ponašanja. Nedostatak bliskosti, osjećaja prihvaćenosti svih učenika te međusobno ponašanje između nastavnika i učenika i

³ Popović, G. (2008). *Nasilničko ponašanje prema mladima*. Đakovo: Tempo.

⁴ Bilić, V. (2003). *Nasilje među djecom*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa i Poliklinika za zaštitu djece Grada Zagreba.

⁵ Lalić, D. (1999). Neki socijalni aspekti nasilničkog ponašanja među mladima, u: *Agresivnost (nasilje) u školi*, ur. Vrgoč., Zagreb: Hrvatski pedagoški književni zbor.

⁶ Ibid⁴

⁷ Ibid³

obrnuto može biti rizičan faktor nasilja u školi. Također, ignoriranje nasilja od strane odraslih u školi i loš nadzor na cjelokupnom području škole (hodnici, taoleti, sportska dvorana) može doprinijeti učestalosti nasilja u školi.⁸

⁸ Bilić, V. (2003). *Nasilje među djecom*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa i Poliklinika za zaštitu djece Grada Zagreba.

2. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Određenje nasilja

Nasilje je prema definiciji *Međunarodne zdravstvene organizacije*, „namjerno“, zapriječeno ili aktuelno korištenje sile ili moći protiv sebe ili druge osobe, ili protiv grupe i zajednice koje vodi ili s velikom vjerovatnoćom može da dovede do ozljede, smrti, psihološke povrede, nerazvijenosti ili deprivacije.

Nasilje podrazumijeva šest faktora: namjera da se povrijedi ili nanese šteta, intenzitet i trajanje, moć nasilnika, ranjivost žrtve, manjak podrške i posljedice.⁹

Popadić je razgraničio određene vrste ponašanja koje se često (pogrešno) svrstavaju u školsko nasilje: antisocijalno ponašanje, borbeni sportovi, tuča kao igra (*rough-and-tumble play*), igranje nasilnih video igara, konflikt (sve dok ne uključuje primjenu sile i negativnih emocija), kažnjavanje (razdvaja ih pozicioniranje na dimenziji opravdanosti), školovanje (kao neka vrsta simboličnog nasilja) i predrasude koje same po sebi nisu nasilje dok diskriminacija na osnovu predrasude jeste.¹⁰

Istraživanje o vršnjačkom nasilju sprovedeno u devet gradova u Federaciji BiH od strane CURE Fondacije daje podatke o 98% mladih ljudi koji su upoznati sa terminom „nasilje“ i 17% od njih je bilo žrtva nekog vida nasilja koje se desilo u školi ili fakultetu.¹¹

Vrste nasilja

Nasilna ponašanja se mogu manifestirati na različite načine. Velika je važnost poznavanja vrsta nasilja i koje karakteristike takvo nasilje nosi sa sobom, kako bi ga mogli prepoznati i blagovremeno adekvatno pedagoški djelovati. Postoje mnogobrojne podjele nasilja, izdvojiti ćemo neke od njih.

Najzastupljenija podjela nasilja je sljedeća:

1. **FIZIČKO NASILJE** dovodi do različitih oblika fizičkih ozljeda;

⁹ Zečević, I. (2010). *Program prevencije vršnjakog nasilja*. Banja Luka: Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini.

¹⁰ Popadić, D. (2009). *Nasilje u školi*. Beograd: Institut za psihologiju i UNICEF Srbija.

¹¹ Meheljić, B. (2012). *Kako djeca i mladi znaju o nasilju*. Sarajevo: Fondacija CURE.

2. *EMOCIONALNO/PSIHOLOŠKO NASILJE* dovodi do privremenog ili trajnog narušavanja emocionalnog zdravlja djeteta;
3. *SEKSUALNO NASILJE* podrazumijeva navođenje na neželjeni seksualni čin ili upotrebu rječnika s naznakama neprimjerenog seksualnog dijaloga;
4. *ELEKTRONSKO NASILJE* je relativno nova pojava, a podrazumijeva svaki oblik javnog ponižavanja, zlostavljanja i vrijeđanja druge osobe na društvenim mrežama. Ono uključuje slanje elektronskih poruka koje sadrže prijeteći ili vulgarni sadržaj, uništavanje ugleda druge osobe na društvenim mrežama kroz lažno predstavljanje, otkrivanje privatnih razgovora ili fotografija i videa drugih osoba, kao i neprihvatanje i/ili namjerno isključivanje druge osobe iz online društvenih grupa.¹²

Zečević kreira nešto drugačiju podjelu nasilja, dodavajući dva nova oblika nasilja:

1. *Fizičko nasilje;*
2. *Verbalno nasilje;*
3. *Socijalno nasilje;*
4. *Seksualno nasilje;*
5. *Psihološko nasilje;*
6. *Zanemarivanje djeteta.*¹³

Fizičko nasilje

Tipičan primjer fizičkog nasilja je udaranje. Koristi se fizička sila za nanošenje fizičkog bola ili ozljeda. Fizičko nasilje je ono nasilje koje se obavlja pokretima tijela, a onda bi tu spadali i brojni uvredljivi gestovi kao vid neverbalne komunikacije. U fizičku agresiju se nekad ubraja i oštećivanje materijalne imovine, gdje „fizičko” znači da se nešto radi s predmetima. U slučaju uvredljivog tjelesnog kontakta i oštećivanja imovine šteta je najčešće u „psihičkoj patnji”, kao i kod verbalne agresije.¹⁴

¹² Popadić, D. (2009). *Nasilje u školi*. Beograd: Institut za psihologiju i UNICEF Srbija.

¹³ Zečević, I. (2010). *Program prevencije vršnjakog nasilja*. Banja Luka: Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini.

¹⁴ Ibid ¹²

Fizičko ili tjelesno nasilje podrazumijeva nanošenje ozljeda djetetu fizičkim putem. Međutim sudionici u fizičkom nasilju nad djetetom nisu samo osobe koje fizički maltretiraju dijete na bilo koji način, već i osobe koje ozljeđivanje nisu spriječile.¹⁵

Verbalno nasilje

Verbalno nasilje podrazumijeva prijetnje, zadirivanje, izrugivanje, sputavanje drugog, ponižavanje, vrijeđanje, ignorisanje, vikanje, naređivanje šta možete raditi, gdje možete ići, ko može biti prijatelj/prijateljica i slično. U verbalnom nasilju grube, uvredljive riječi jesu osnovni instrument kojim se nasilnik koristi kako bi se povrijedila druga strana. Verbalno zlostavljanje podrazumijeva i nazivanje pogrđnim imenima, uvrede i stalno zadirivanje.¹⁶

Verbalno nasilje je najjednostavnije provesti, dešava se u veoma kratkom vremenskom roku, kraće je od fizičkog nasilja, pa samim tim može imati pogubnije posljedice od fizičkog nasilja. Verbalno zlostavljanje najčešće šteti slici o samom/samoj sebi kao kompetentnoj osobi vrijednoj ljubavi, dolazi do smanjenja samopouzdanja i samopoštovanja.¹⁷

Seksualno nasilje

Seksualno nasilje je bilo koji čin, počinjen protiv volje druge osobe, bilo da je žrtva nije dala pristanak ili ga nasilnik i nije mogao dobiti jer se radi o djetetu ili nemoćnoj osobi. Seksualno nasilje se odnosi na sve oblike seksualnog uznemiravanja i prisile. Seksualno nasilje uključuje: nepoželjne komentare, egzibicionizam, seksualno zadirivanje, dodire, seksualno ponašanje, geste, riječi, ucjenjivanje kako bi osoba pristala na seksualne aktivnosti, neželjeni seksualni prijedlozi, prisilan seks, incest, pokušaj silovanja, silovanje, bolni ili ponižavajući seksualni čin, bludne radnje, podvođenje, spolni odnos zloupotrebom položaja itd. Danas se pod seksualnim nasiljem nad djecom ne podrazumijeva samo realizovanje čisto genitalnih odnosa, već nasilno udvaranje špijuniranje djece ili mladih osoba tokom kupanja ili spavanja te prisiljavanje djece i mladih na gledanje porno filmova i časopisa.¹⁸

Elektronsko nasilje

Elektronsko nasilje je specifična forma vršnjačkog nasilja koja je omogućena razvojem savremenih informacionih – komunikacionih tehnologija i koja se temelji na zloupotrebi različitih tehnoloških platformi kako bi se narušio psihički, a nekada i fizički integritet žrtve.

¹⁵ Zečević, I. (2010). *Program prevencije vršnjakog nasilja*. Banja Luka: Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini.

¹⁶ Meheljić, B. (2012). *Koliko djeca i mladi znaju o nasilju*. Sarajevo: Fondacija CURE.

¹⁷ Ibid

¹⁸ Ibid

Elektronsko nasilje raste kao socijalna prijetnja, prvenstveno za učenike. Međutim, ono nije ograničeno samo na učenik, već i na njihove nastavnike, a dešava se i na radnom mjestu.¹⁹

Elektronsko nasilje se može sprovoditi korištenjem različitih tehnoloških platformi kao što su: društvene mreže, blogovi, forumi, elektronska pošta, mobilni telefoni (upotreba SMS i MMS) i sl. Bez obzira na tehnološku platformu sa koje se inicira ovaj vid nasilja, ono je značajno zbog toga što može ostaviti ozbiljne i trajne posljedice po psihološki integritet žrtve. U praksi je zabilježeno nekoliko pokušaja samoubistva u populaciji djece i mladih, koji su nastupili kao posljedica trpljenja ovog vida nasilja. Osim toga, ono je danas široko rasprostranjeno među mladima i ima tendenciju rasta.²⁰

Najučestaliji oblici elektronskog nasilja su:

1. Lažno predstavljanje (*masquerade*) – nasilnik u cyber prostoru koristi identitet žrtve (žrtvin profil, nalog) s ciljem da uništi njen ugled i/ili je dovede u sukob sa drugima;
2. Vrijeđanje (*flaming*) – verbalno napadanje dvojice ili više korisnika na ličnom nivou;
3. Uznemiravanje (*harassment*) – najpribližnije je tradicionalnom nasilju sa stereotipnom relacijom žrtva – nasilnik i podrazumijeva ciklično slanje uvredljivih poruka;
4. Cyber prijetnje (*cyber threats*) – slanje poruka koje sadrže prijetnje, zastrašujuće su ili veoma uvredljive ili uključuju iznuđivanje;
5. Cyber proganjanje (*cyberstalking*) – intenzivno online uznemiravanje i klevetanje koje sadrži prijetnje i/ili izaziva strah;
6. Klevetanje (*denigration*) – online tračanje, tj. pisanje vulgarnih, podlih i netačnih glasina o nekom drugom korisniku da bi se uništila njegova reputacija ili pokvarili odnosi sa drugima. Posebna vrsta klevetanja je kada nasilnik i žrtva imaju bliske lične relacije (u virtuelnom ili realnom svijetu), to uključuje online objavljivanje nečijih tajni ili posramljujućih informacija;
7. Obmanjivanje (*trickery*) – objavljivanje ličnih i kompromitirajućih informacija o žrtvi, do kojih se došlo prevarom ili lukavstvom;

¹⁹ Privitera, C., Campbell, M. (2009). Cyberbullying: The new face of work-place bullying? *CyberPsychology & Behavior*, 12(4), 395-400.

²⁰ Li Q. (2007). New bottle old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23(4), 1777-1791.

8. Izazivanje (*trolling*) – namjerno slanje komentara koji nisu u suglasnosti sa drugim postovima, sa ciljem provociranja.²¹

Postojeći izvještaji razotkrivaju oblike vršnjačkog nasilja koji su iskazani u školama: fizičko nasilje 83%, emocionalno nasilje 74% i jedan prijavljeni slučaj seksualnog nasilja.²²

Uzroci nasilja

Uzroci nasilničkog ponašanja među učenicima rezultat su obilježja ličnosti svakog pojedinog učenika, kvalitete obiteljskih odnosa (stil odgoja, roditeljska – posebno majčinska ljubav i privrženost djetetu i sl.), kvalitete školskog okruženja, utjecaja medija, obilježja kulture i društvenog okruženja u kojemu dijete živi.²³

Shema 1: Bronfenbrennerov ekološki model (prema Vasta, Haith i Miller 2005: 61)

Slika br. 1.: Bronfenbrennerov ekološki model²⁴

²¹ Willard, N. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding the challenge of online social aggression, threats and distress*. Champaign, IL: Research Press.

²² Hadži-Bajrić, Z. (2010). *Vršnjačko nasilje u obrazovnom sistemu*. Banja Luka: Ombudsan za djecu Republike Srpske.

²³ Zadravec, A. i sur. (2014). *Nasilje ostavlja tragove – zvoni za nenasilje*. Zagreb: Centar za mirovne studije.

²⁴ Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A. (2005). *Dječija psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Prema Bronfenbrenneru dijete i okolina neprekidno utječu jedno na drugo na jedan dvosmjerni, transakcijski način. Zbog toga se nasilje u školi ne može posmatrati kao izolovani fenomen, nego pojava koja se dešava kako u užem tako i u širem okruženju. Stoga se ne može usmjeriti samo na individuu prilikom analize uzroka vršnjačkog nasilja, nego je neophodno obratiti pažnju na okruženje u kojem se dijete nalazi (porodica, vršnjaci, škola, susjedstvo, vjerska zajednica, mediji, ideologija itd.). Prema tome, ekološka perspektiva ne negira utjecaj genetskih faktora kao uzročnika nasilnog ponašanja djeteta već ih sagledava zajedno sa užim i širim okolinskim faktorima u kojima se ono nalazi.²⁵

Ozračje u školi također može pospješiti pojavu nasilničkog ponašanja. Nedostatak bliskosti, osjećaja prihvaćenosti svih učenika te međusobno poštovanje između nastavnika i učenika i obrnuto može biti rizičan faktor nasilja u školi. Također, ignorisanje nasilja od strane odraslih u školi i loš nadzor na cjelokupnom području škole (hodnici, taoleti, igralište, sportska dvorana) može doprinijeti učestalosti nasilja u školi.²⁶

Profili (nasilnik, žrtva i posmatrač)

Najpoznatiji profili u vršnjačkom nasilju jesu: *nasilnik, žrtva i posmatrač*. Sva tri profila koja bi mogli nazvati i ulogama doprinose pojavi vršnjačkog nasilja i njegovom širenju ukoliko se kao takvo ne prepozna i pedagoški djeluje.²⁷

Žrtva

Dan Olweus je opisao sklop osobina djeteta koji trpi nasilje, kao djeteta koje se ponaša nasilno. Ovdje će biti navedene neke prepoznatljive osobine djece koja trpe nasilje:

- Imaju slabo samopoštovanje (sebe opažaju kao neprivlačne, slabije);
- Povučena su, pasivna, tiha i osjetljiva;
- Anksiozna su;
- Imaju malo prijatelja;
- Obično su fizički slabija i nesigurnija;

²⁵ Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A. (2005). *Dječija psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

²⁶ Botonjić, A. (2018). *Vrste nasilja u osnovnoj školi*. Magistarski rad. Univerzitet u Sarajevu: Sarajevo.

²⁷ Coloroso, B. (2004). *Nasilnik, žrtva i promatrač; od vrtića do srednje škole; kako roditelji i učitelji mogu pomoći u prekidanju kruga nasilja*. Zagreb: Bios.

- Više su uplašena i za njih se zna da neće uzvratiti;
- Najčešće su prezaštićena od svojih roditelja;
- Lako zaplaču i povlače se.²⁸

Žrtvama nasilja nerijetko postaju djeca koja dođu iz drugih sredina jer njihov način govora, ponašanja ili odijevanja ne odgovara načinu koji preferira većina. Zatim djeca s nekim tjelesnim hendikepom, djeca koja žive u lošim socijalnim prilikama, pripadaju drugoj etničkoj skupini, djeca rastavljenih roditelja. Odnosno, djeca koja iz bilo kojeg razloga odskaču od druge djece. Oni lako postaju predmetom ismijavanja, poruge i svakodnevnog „terora“.²⁹

Dosadašnja istraživanja predstavljaju da žrtve vršnjačkog nasilja su različiti učenici u 69% slučajeva, dok 29% njih su bili žrtve više nego jednom.³⁰

Posmatrač

Uz nasilnika i žrtvu, promatrači su treća karika u krugu nasilja i kao takvi mogu imati veliku ulogu u suzbijanju istoga ili indirektno i sami sudjelovati u činu zlostavljanja. Promatrajući promatrače možemo opaziti različite reakcije: neki se zabavljaju, neki su žalosni, neki strahuju da bi sami mogli postati sljedećom žrtvom, neki osjećaju ljutnju, neki ne mare i ignoriraju problem, neki osjećaju sram i grižnju savjesti zbog nedjelovanja.³¹

Coloros opisuje da se promatrač može ponašati na sljedeća tri načina: aktivno ohrabrivati nasilnika ili aktivno sudjelovati pridružujući se nasilniku, nezainteresovano stajati i ignorirati situaciju okrećući glavu na drugu stranu te stati u odbranu žrtve i napraviti konkretne radnje kako bi joj se pomoglo.³²

Nasilnik

Nasilništvo je svjesna, željena i namjerna neprijateljska aktivnost čija je svrha povrijediti, izazvati strah kroz prijetnje ili daljnju agresiju i stvoriti zastrašenost. Glavna karakteristika nasilništva je nesrazmjer moći. Nasilnik može biti stariji, fizički jači i veći, druge rase, suprotnog spola, omiljeniji među vršnjacima ili brojniji, ako se radi o skupini nasilnika. Druga

²⁸ Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.

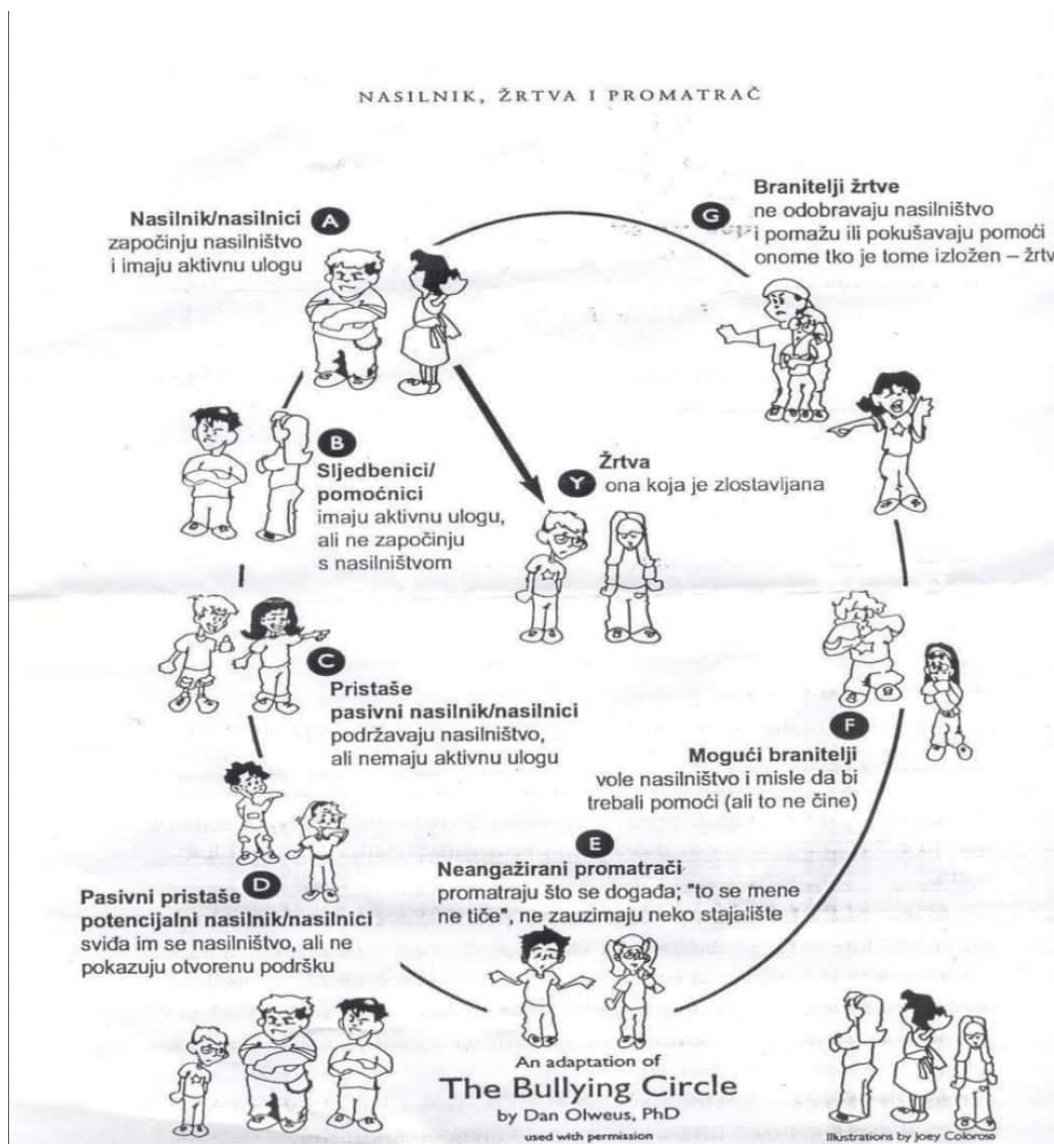
²⁹ Bilić, V. i Zloković, J. (2004). *Fenomen maltretiranja djece: prepoznavanj i oblici pomoći obitelji i školi*. Zagreb: Naklada Slap.

³⁰ Hadžić-Bajrić, Z. (2010). *Vršnjačko nasilje u obrazovnom sistemu*. Banja Luka: Ombudsman za djecu Republike Srbije.

³¹ Rigby, K. (2006). *Zlostavljanje u školama: što možemo učiniti?*. Zagreb: Mosta

³² Coloroso, B. (2004). *Nasilnik, žrtva i promatrač; od vrtića do srednje škole; kako roditelji i učitelji mogu pomoći u prekidanju kruga nasilja*. Zagreb: Bios.

karakteristika je namjera da se povrijedi. Nasilnikov krajnji cilj je fizička ili psihička bol žrtve koju nanosi svjesno i namjerno i pri tome uživa. Sljedeća karakteristika je prijetnja daljnjom agresijom. Nasilje nije jedan izdvojeni incident, to je ponašanje koje se kroz dulje vrijeme ponavlja. Posljednja karakteristika nasilništva je prestravljenost. Krajnji cilj nasilnika jest postizanje straha i strave koji u žrtvi stvaraju bespomoćnost, a nasilniku osigurava slobodniji put ka novom nasilnim ponašanju bez straha da će se žrtva pobuniti ili prijaviti nasilje. Možemo razlikovati sedam vrsta nasilnika: samouvjereni nasilnik, socijalni nasilnik, potpuno oboružani nasilnik, hiperaktivni nasilnik, nasilnik žrtva, grupa nasilnika te banda nasilnika.³³

Slika br. 2.: Krug nasilja³⁴

³³ Coloroso, B. (2004). *Nasilnik, žrtva i promatrač; od vrtića do srednje škole; kako roditelji i učitelji mogu pomoći u prekidanju kruga nasilja*. Zagreb: Bios.

³⁴ Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.

Krug nasilja kojeg nam je predstavio Olweus se može promatrati kao ciklični krug koji započinje sa tendencijom nasilnika da sprovede nasilje i u potrazi je za žrtvom. U njegovoj neposrednoj blizini se nalaze mogući sljedbenici tj. posmatrači nasilja. Oni svoje uloge manifestiraju na različite načine, bilo da su one aktivne ili pasivne. Postoje oni posmatrači koji imaju aktivnu ulogu u procesu nasilja – pristaše koje podržavaju nasilje; potencijalni nasilnici koji otvoreno pokazuju podršku nasilju; posmatrači koji se povlače zbog straha da ne budu sljedeće žrtve; mogući branitelji koji bi htjeli pomoći ali ne znaju kako i na kraju pravi branitelji koji ne podržavaju nasilničko ponašanje. Krug nasilja se zatvara sa žrtvom koja trpi nasilje, s tim da vrlo lako može zbog učestalog mučenja da i sama postane nasilnik, zbog toga ovaj krug ima uzročno – posljedničnu vezu među pojedincima.³⁵

Spolne razlike

Oba spola mogu biti i nasilnici i žrtva, ali oblici nasilja za kojim posežu te razlog zbog kojeg posežu za nasiljem se razlikuju. Dječaci zlostavljaju na izravnije načine, kroz prijetnji i fizičkih oblika. Djevojčice vole neizravnije metode poput verbalnog, emocionalnog i društvenog nasilništva što uključuje: zadirkivanje, omalovažavanje, izolaciju, ogovaranje. Dječaci se koriste nasiljem kako bi stekli ugled, a djevojčice kako bi svoj ugled zaštitile. Dječaci zlostavljaju oba spola dok djevojčice uglavnom zlostavljaju druge djevojčice. „Razlike među spolovima mogu se interpretirati sa stajališta hrabrenja, odnosno penaliziranja određenog ponašanja, modeliranja ponašanja ili bioloških odrednica, kao i kulturnih običaja“.³⁶

Postojeći izvještaji prezentiraju da su dječaci tri puta prijavljeni kao počinitelji nasilja u odnosu na djevojčice, dok su 62% žrtava vršnjačkog nasilja dječaci i 35% žrtava su djevojke.³⁷

Dječaci su uglavnom počioniooci direktnijih i vidljivijih oblika nasilja (fizičkog i verbalnog), a djevojčice češće biraju nedirektne oblike nasilja (isključivanje iz kruga prijatelja, širenje glasina, laganje, ogovaranje).³⁸

³⁵ Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.

³⁶ Zloković, J. (2004). Nasilje među vršnjacima – problem obitelji, škole i društva. *Pedagoška istraživanja*, 1 (2), 207-220.

³⁷ Hadžić-Bajrić, Z. (2008). *Vršnjačko nasilje u obrazovnom sistemu*. Banja Luka: Ombudsman za djecu Republike Srbije.

³⁸ Sofović, J. (2015). *Vršnjačko nasilje: priručnik za odrasle*. Sarajevo: SOS Dječija sela Bosne i Hercegovine.

Posljedice nasilja

Poznate su mnoge i ozbiljne posljedice vršnjačkog nasilja koje se mogu vidjeti i kao neposredan „odgovor“ na nasilno ponašanje i kao manje ili više dugoročne, a nekada su to posljedice i za cijeli život. Kolike će posljedice proživljeno nasilno ponašanje imati na dijete zavisi od mnogih okolnosti: osjećanja sigurnosti ili nesigurnosti, načina reagovanja, uzrasta, zrelosti, vrste nasilja, odnosno vremena djetetove izloženosti nasilju itd. Djeca koja se osjećaju sigurnom i imaju više samopouzdanja pronalaze konstruktivnije načine da se zaštite (traže pomoć odraslih, prijavljuju nasilno ponašanje), a imaju i bolje mogućnosti savladavanja traumatskih iskustava nasilja od nesigurne djece koja imaju nizak nivo samopoštovanja. Očekuje se da su starija djeca spremnija da se suoče sa vršnjačkim nasiljem od mlađe. Ukoliko nasilje nad djetetom traje duže, posljedice su teže i trajnije. Takođe, postoje bolji izgledi da dijete „obrađi“ i prevaziđe iskustvo nasilja jedne vrste od iskustva kombinovanog nasilja. Posljedice vršnjačkog nasilja mogu biti vrlo ozbiljne po fizičko zdravlje, psihološku stabilnost i socijalnu ravnotežu i na kraju život žrtve.³⁹

Neposredne posljedice proživljenog vršnjačkog nasilja su:

1. povučenost i nesigurnost, izbjegavanje društva (dijete je uglavnom samo u toku školskih odmora);
2. razdražljivost, napetost i sklonost djeteta da reaguje plačom;
3. poremećaj pažnje;
4. pad uspjeha u školi;
5. gubitak motivacije za pohađanje škole: dijete odbija da ide u školu ili nerado ide u školu;
6. dijete izbjegava uobičajeni put do škole;
7. ne želi da u školu ide samo i traži od roditelja da ga vode;
8. „bolesno“ je kada treba da idu u školu i žali se na mnoge tegobe za koje ljekari ne nalaze organski osnov;
9. ima slabiji apetit kao i probleme sa snom (nesanice/noćne more);
10. nesigurno je i u školi traži društvo/blizinu nastavnika/nastavnica;
11. ne uključuje se u zajedničke ili sportske aktivnosti;
12. depresivno je, a katkad i agresivno prema drugoj djeci;

³⁹ Krkeljić, Lj. (2005). *Škola bez nasilja – ka sigurnom i podsticajnom okruženju za djecu*. Cetinje: Ministarstvo prosvjete Crne Gore i UNICEF.

13. prijeti samoubistvom, a ponekad i pokušava samoubistvo.⁴⁰

Djeca mogu imati i trajnije posljedice izloženosti vršnjačkom nasilju:

1. Poremećaji navika:

- poremećaj sna;
- noćno mokrenje;
- nekontrolisana stolica;
- somatske (tjelesne) tegobe iako je dijete fizički zdravo (glavobolje, bolovi u stomaku, teškoće disanja).⁴¹

Djeca koja su u djetinjstvu bila izložena nasilju u adolescenciji mogu ispoljavati: depresivnost, nasilje prema svojim vršnjacima, nesigurnost i nisko samopoštovanje, rizične „stilove“ života kao što su različiti tipovi zavisnosti o psihoaktivnim supstancama (PAS).⁴²

Dok u odrasloj dobi mogu iskazivati neke premećaje ličnosti; biti skloni depresijama; imati rizik od suicida i rizik od različitih tipova zavisnosti od PAS-a.⁴³

Prevenција nasilja u školi

Neki od brojnih postupaka i akcija za suzbijanje i smanjivanje nasilja u školama su: stvaranje i praćenje učinkovite i proaktivne antibulging politike koja se dosljedno primjenjuje i identificira jasne i uspješne kriterije uz naglasak:

- Prijeko potrebne suradnje škole, roditelja i učenika.
- Pravilno, pravovremeno i dosljedno reagiranja te primjenjivanje prikladnih procedura;
- Redovito i sustavno nagrađivanje prihvatljivog ponašanja učenika.
- Promicanje ideje o nenasilju, promoviranje tolerancije i poštovanja različitost.
- Uspostaviti model usmjeren na preventivno reduciranje nasilja usmjerenih na pojedinačnu grupu, u vidu rase ili seksualne orijentacije.

⁴⁰ Krkeljić, Lj. (2005). *Škola bez nasilja – ka sigurnom i podsticajnom okruženju za djecu*. Cetinje: Ministarstvo prosvjete Crne Gore i UNICEF.

⁴¹ Ibid

⁴² Ibid

⁴³ Ibid

- Obrazovati i pripremati nastavnike i školsko osoblje na temu nasilja kako bi mogli pravovremeno reagirati.
- Organizirati dramske sekcije pomoću kojih bi se problemi nasilja analizirali, približili učenicima i stvorila odgovornost svih prema ostalim članovima školske zajednice.
- Organizirati radionice kojima bi učenici razvijali društvene vještine koje pridonose nenasilnom ponašanju, gdje bi se osjećali sigurno i mogli raspravljati o vlastitim osjećajima, razmjenjivati iskustva i razvijali empatiju.
- Spremno i ozbiljno provesti istragu u slučaju prijave na nasilje.
- Pružiti pomoć, potporu i zaštitu djeci i obiteljima suočenima s nasiljem.
- Povećati nadzor odraslih u školi tokom odmora.⁴⁴

Programi za prevenciju nasilja u školama

Da bi škole ostvarile svoju punu funkciju, neophodno je da djeca nauče razlikovati nasilje od nenasilja, ali i da adekvatno odgovore na njega, ako se već dogodi. Naravno da na tom poslu niko ne može djelovati sam već svaki pojedinac, razred, cijela škola, roditelji – svi moraju dati svoj doprinos.

Početni korak kako bi se ustanovio problem vršnjačkog nasilja u konkretnoj školi je provođenje istraživanja u školi u cilju saznavanja pravih razmjera problema sa kojim se djeca suočavaju. Sljedeći korak je diskusija rezultata u kojoj bi trebala učestvovati djeca, roditelji, školsko osoblje. Treći korak je izrada plana aktivnosti koji mora uključivati: *mjere na nivou škole, na nivou razreda i na individualnom nivou.*⁴⁵

⁴⁴ O'Regan, F.J. (2008). *Kako se nositi s djecom problematična ponašanja: ne mogu učiti, ne žele učiti, ne zanima ih*. Zagreb: Naklada Ljevak.

⁴⁵ Sofović, J. i Hačam, B. (2015). *Vršnjačko nasilje: Priručnik za odrasle*. Sarajevo: SOD Dječija sela BiH.

Programi za prevenciju nasilja u školama:⁴⁶

MJERE NA NIVOU ŠKOLE	MJERE NA NIVOU RAZREDA	MJERE NA INDIVIDUALNOM NIVOU
<ul style="list-style-type: none"> • Napraviti plan nadzora učenika za vrijeme odmora, posebno u nekim rizičnim dijelovima škole (svlačionice, igrališta i sl.); • Uvesti kontakt telefon ili kutiju pisma, kako bi se učenici mogli anonimno javljati; • Koristeći što je moguće više oblika komunikacije, roditelje treba upoznati sa situacijom i pozvati da se uključe u rad na problemu vršnjačkog nasilja; <ul style="list-style-type: none"> • Formirati grupu nastavnika koja bi se bavila problemom nasilja i ulogom roditelja u njegovom rješavanju; • Organizirati dodatne treninge za uposlenike kako bi prepoznali i optimalno reagirali u preventivnim i kritičnim situacijama; • Povezati se sa nevladinim organizacijama koje svojim aktivnostima mogu značajno doprinjeti realizaciji plana. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zajedno sa djecom utvrditi pravila koja se odnose na problem nasilničkog ponašanja u razredu: jasno ukazati koja se ponašanja od njih očekuju i imenovati ona ponašanja koja su nasilnička; • U radu sa djecom poticati empatiju, međusobno pomaganje i podršku, raspravljati o pasivnom sudjelovanju u zlostavljanju, razlici između „tužakanja“ i traženje pomoći i sl.; • Poticati saradničko učenje i zajedničke prosocijalne aktivnosti. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ako nastavnik sumnja ili zna da u razredu ima vršnjačkog zlostavljanja, važno je odmah razgovarati sa učenicom – nasilnikom ili nasilnicima, kao i sa žrtvom; • Važno je obaviti razgovore sa roditeljima učenika – nasilnika i učenika – žrtve, a ukoliko postoji potreba uključiti i druge stručne osobe ili ustanove.

⁴⁶ Sofović, J. i Hačam, B. (2015). *Vršnjačko nasilje: Priručnik za odrasle*. Sarajevo: SOD Dječija sela BiH.

3. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja

Vršnjačko nasilje je jedan od značajnih problema savremenog društva. Primjeri nasilništva u školi prenose se usmenom predajom, ali zabilježeni su i u novinskim pričama, kao i u književnim djelima. Uprkos toj činjenici pojam nasilništva i vršnjačkog nasilja se sustavno počeo proučavati tek u ranim sedamdesetim godinama ovoga stoljeća i to u Švedskoj. Kasnije se zanimanje za navedene probleme raširilo u ostale skandinavske zemlje, a u kasnim osamdesetim i ranim devedesetim godinama pažnju javnosti i istraživača privuklo je i u ostalim zemljama kao što su: Japan, Engleska, Nizozemska, Kanada, SAD, Australija.⁴⁷

U svom općem određenju nasilništva Olweus tvrdi kako nasilništvo može provoditi jedan učenik – nasilnik ili skupina. Također, cilj nasilništva može biti pojedinac ili skupina. Na tragu te činjenice, navodi još jedan ključni element nasilja, a to je asimetričan odnos snaga. Nesrazmjer snaga može se javiti u situacijama ako je žrtva fizički slabija od zlostavljača, ako žrtva sebe doživljava fizički ili mentalno slabijom ili ako postoji brojčani nesrazmjer između žrtve i zlostavljača.⁴⁸

Vršnjaci su važan socijalizacijski faktor koji pridonosi zadovoljenju različitih dječjih potreba. Polaskom u školu učenici razvijaju i prva prava prijateljstva. U prijateljskim vezama koje podrazumijevaju dijadni odnos, prisutno je pomaganje, dijeljenje te drugi oblici prosocijalnog ponašanja. Vrijeme provedeno sa prijateljem u zajedničkoj aktivnosti popraćeno je zadovoljstvom i užitkom što je temeljna karakteristika prijateljske veze. Da bi dvoje učenika razvilo prijateljsku vezu, moraju se svidjeti jedno drugome. Vršnjačka interakcija učeniku omogućuje da zadovolji potrebu za pripadanjem. Učenik se prvo mora svidjeti vršnjacima da bi zadovoljio navedenu potrebu pri čemu se vidi poveznica između prijateljstva i popularnosti. Prema tome, popularnost je oblik socijalne interakcije koji se javlja prije nego prijateljstvo. Učenici koji se ponašaju agresivno i delinkventno, koji imaju internalizirana ponašanja.⁴⁹

⁴⁷ Olweus, D. (1996). *Nasilništvo u školi*. Zagreb: Educa.

⁴⁸ Ibid

⁴⁹ Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Predmet ovog istraživanja je međuvršnjačko nasilje kroz prizmu suočavanja nastavnika i učenika sa navedenim fenomenom i njegovim zastupljenim oblicima u školi, te programi prevencije nasilja.

Cilj istraživanja: Ispitati fenomen međuvršnjačkog nasilja u osnovnoj školi.

Zadaci istraživanja:

1. Ispitati koliko su učenici informirani o problemima nasilja među vršnjacim
2. Ispitati kome se učenici obraćaju za pomoć
3. Ispitati načine reagiranja učenika kada se suočavaju sa nasiljem
4. Ispitati načine reagiranja nastavnika na vršnjačko nasilje
5. Istražiti zastupljene oblike međuvršnjačkog nasilja u školi
6. Utvrditi koji su zastupljeni programi prevencije u svrhu smanjenja vršnjačkog nasilja u osnovnim školama

Hipoteze

Glavna hipoteza: Međuvršnjačko nasilje je zastupljeno u osnovnoj školi.

Podhipoteze:

1. Učenici znaju šta je nasilje i koje probleme nosi sa sobom
2. Učenici se za pomoć obraćaju nastavnicima i/ili pedagogu
3. Učenici na nasilje u školi reaguju tako što saopštavaju roditeljima
4. Nastavnici u školi na nasilje reaguju savjetodavnim radom
5. Verbalno nasilje je nazastupljeniji oblik međuvršnjačkog nasilja u osnovnoj školi
6. U osnovnim školama postoje programi prevencije međuvršnjačkog nasilja

Metode istraživanja

U ovom istraživačkom radu će biti korištene sljedeće metode:

Metoda teorijske analize podrazumijeva korištenje pedagoško – psihološke literature, priručnika, udžbenika, nastavnih planova i programa, stručnih i naučnih radova, enciklopedija

itd., te omogućava da se nakon proučavanih izvora, prikupljenih činjenica i analiziranih veza i odnosa, proučavanih predmeta i pojava dođe do novih rješenja i naučnih zaključaka.⁵⁰

Ova metoda ima za cilj da nam prikaže zastupljenost nasilja u osnovnoj školi, predstavljajući trenutnu situaciju, zahvaljujući dostupnoj literaturi koja se bavi ovom problematikom. Također, da fenomen sagledamo iz drugih perspektiva i dođemo do mogućih prevencija suzbijanja međuvršnjačkog nasilja.

Deskriptivna metoda u istraživanju odgoja i obrazovanja predstavlja skup znanstveno istraživačkih postupaka s kojim se opisuju pojave u odgoju i obrazovanju, tj. ispituje se stanje, a time i njihove osobine, a bez obzira na njihove uzorke.⁵¹ Deskriptivna metoda će biti korištena kako bi se opisali oblici međuvršnjačkog nasilja.

Komparativna metoda je postupak uspoređivanja istih ili srodnih pojava, činjenica, procesa i odnosa, odnosno utvrđivanje njihove sličnosti i razlike u intenzitetu i ponašanju. Omogućuje istraživačima da dođu do novih zaključaka koji obogaćuju spoznaju.⁵² Ovu metodu ćemo koristiti kako bismo rezultate ankete učenika komparirali u zavisnosti od razreda koji pohađaju s rezultatima ankete za nastavnike, utvrditi moguće spona ili eventualna odstupanja kada je međuvršnjačko nasilje u pitanju.

Anketni metod je poseban oblik ne-eksperimentalnog istraživanja koje kao osnovni izvor podataka koristi osobni iskaz o mišljenjima, uvjerenjima, stavovima i ponašanju, pribavljen odgovarajućim standardiziranim nizom pitanja.⁵³

Ovaj metod ima za cilj da nam odgovarajućim pitanjima prikaže trenutnu sliku međuvršnjačkog nasilja u osnovnoj školi, mišljenja i načine suočavanja učenika sa nasiljem.

Tehnike i instrumenti istraživanja

Ovaj istraživački rad će obuhvatiti sljedeće tehnike i instrumente:

Tehnika anketiranja, gdje ćemo koristiti instrument *anketni upitnik* za učenike i nastavnike.

Upitnik je rasprostranjen i koristan instrument za prikupljanje podataka u anketnim istraživanjima zato što osigurava strukturane, često numeričke podatke, jer se može

⁵⁰ Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.

⁵¹ Ibid

⁵² Ibid

⁵³ Milas, G. (2009). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

primjeniti bez nazočnosti istraživača jer ga je, uspored s drugi instrumentima, razmjerno lako analizirati te se prednosti, međutim, moraju uravnotežiti s vremenom potrebnim za konstrukciju, probnu primjenu i dotjerivanje, mogućom neistančanošću i ograničenim rasponom prikupljenih podataka, te vjerovatno ograničenom fleksibilnošću odgovaranja.⁵⁴

Tehnika intervjuiranja, gdje ćemo koristiti instrument *protokol intervjua*, namijenjen pedagozima u svrhu pronalaženja informacija o postojanosti programa prevencije vršnjačkog nasilja.

Intervju služi za prikupljanje informacija, odnosno mjerni instrument u naukama o ponašanju.⁵⁵

Za potrebe ovog istraživanja bio je korišten polustrukturirani intervju, tačnije protokol polustrukturiranog intervjua, koji istraživaču daje određenu slobodu u vođenju intervjua. Tema je unaprijed određena, forma i redoslijed pitanja se prepušta intervjueru.

Uzorak istraživanja

Uzorak čine razredne starješine od šestog do devetog razreda, ukupno njih osam, osnovne škole "Nafija Sarajlić". Učenici od šestog do devetog razreda navedene škole po dva odjeljenja ukupno 173 ispitanika. Ukupan broj učenika šestog razreda iznosi 40, dok broj učenika sedmog razreda iznosi 56, osmog razreda iznosi 42 i devetog razreda iznosi 35 i jedan pedagog.

Tabela br. 1.: Prikaz uzorka koji je obuhvaćen istraživanjem

Naziv škole	Razred i odjeljenje	Broj učenika po Odjeljenjima	Broj učenika po spolu	Broj nastavnika po odjeljenjima i spolu
O.Š. „Nafija Sarajlić“	VI-1	21	Ž=13; M=8	1 =Ž
	VI-2	19	Ž=10; M=9	1 =Ž
	UKUPNO	Σ= 40	Σ= 23 Ž; 17 M	Σ= 2
O.Š. „Nafija Sarajlić“	VII-1	28	Ž= 13; M= 15	1 =Ž
	VII-2	28	Ž= 11; M= 17	1 =Ž
	UKUPNO	Σ= 56	Σ= 24 Ž; 32 M	Σ= 2
O.Š. „Nafija Sarajlić“	VIII-2	19	Ž= 12; M= 7	1 =Ž
	VIII-3	23	Ž= 9; M= 14	1 =M

⁵⁴ Cohen, L. i sur. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

⁵⁵ Fajgelj, S. (2007). *Metode istraživanja ponašanja*. Beograd: Centar za primjenjenu psihologiju.

	UKUPNO	$\Sigma = 42$	$\Sigma = 21 \text{ Ž}; 21 \text{ M}$	$\Sigma = 2$
O.Š. „Nafija Sarajlić“	IX-1	16	$\text{Ž} = 8; \text{M} = 8$	1 =M
	IX-3	19	$\text{Ž} = 8; \text{M} = 11$	1 =M
	UKUPNO	$\Sigma = 35$	$\Sigma = 16 \text{ Ž}; 19 \text{ M}$	$\Sigma = 2$
	UKUPNO	$\Sigma = 173$ UČENIKA	$\Sigma = 84 \text{ Ž}; 89 \text{ M}$	$\Sigma = 8$ NASTAVNIKA $\Sigma = 5 \text{ Ž}; 3 \text{ M}$

*M – muški spol; Ž – ženski spol

4. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati fenomen međuvršnjačkog nasilja u osnovnim školama. Kako bi se ostvario zadani cilj provedeno je istraživanje u kojem smo koristili sljedeće instrumente: anketni upitnik i protokol intervjua. Ispitanici istraživanja su bili učenici, nastavnici i pedagog. Anketni upitnik namijenjen učenicima je bio sačinjen iz dva dijela. Prvi dio sastojao se od šest pitanja dihotomnog i višestrukog izbora, na koja su učenici trebali odgovoriti zaokruživanjem. Na sva pitanja učenici su imali predviđen prostor da daju obrazloženje ili željeni komentar. Drugi dio anketnog upitnika obuhvatio je 20 tvrdnji, učenici su trebali znakom X da označe tvrdnju koja se odnosi na njih. Koristili smo Likertovu trostepenu skalu (1-Nikad, 2-Ponekad i 3-Često). Nastojali smo postavljenim zadacima da ispitamo načine suočavanja učenika sa nasiljem tj. kako reaguju i šta čine, da li prepoznaju oblike nasilja i kome prijavljuju.

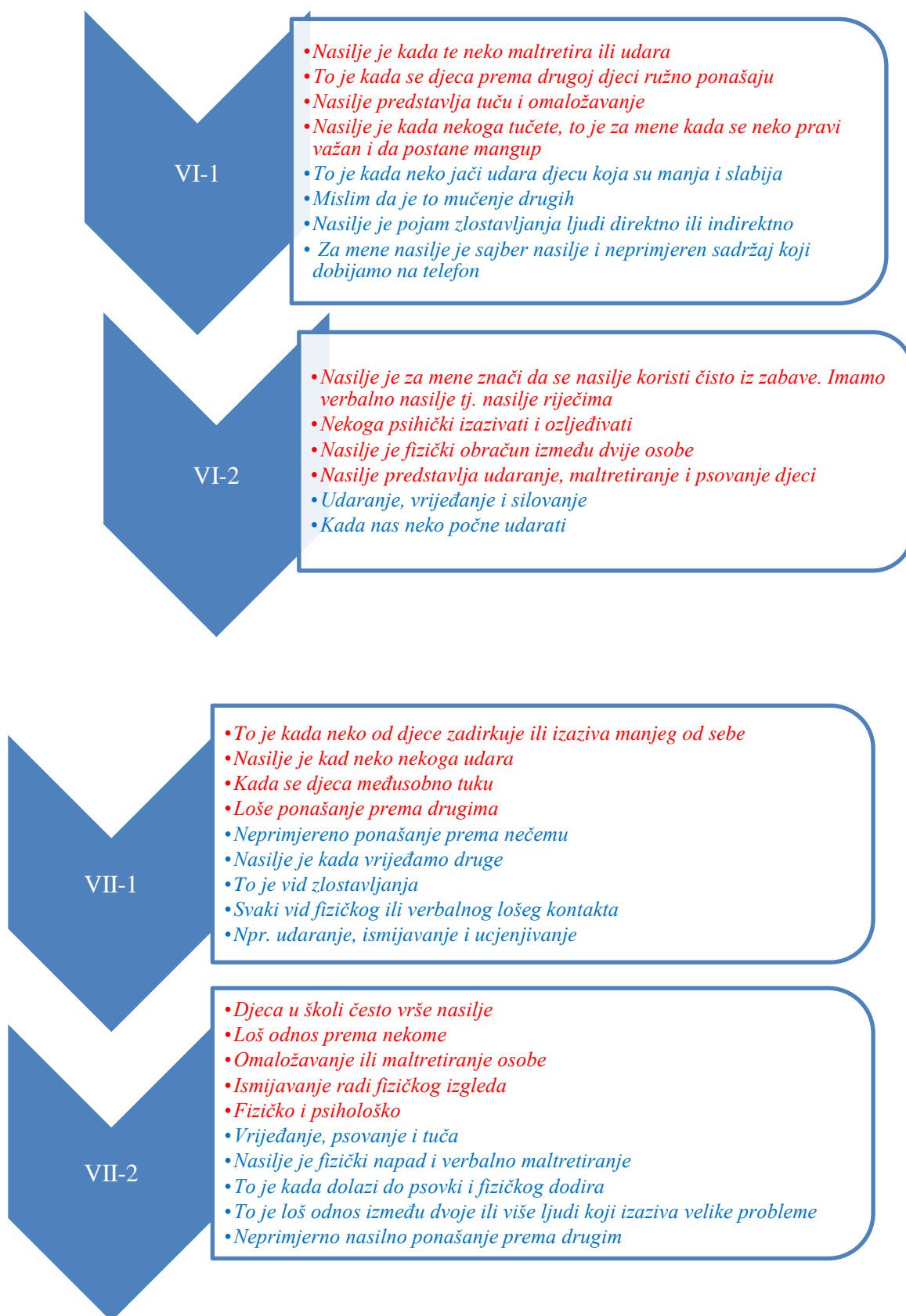
Anketni upitnik za nastavnike je konstruisan na sličan princip kao upitnik koji je namijenjen učenicima. Prvi dio upitnika je sačinjen od četiri pitanja na koja su nastavnici odgovarali zaokruživanjem, također bila su zastupljena dihotomna pitanja i pitanja višestrukog izbora. Ostavljen je predviđeni prostor za eventualne dopune i komentare na sva pitanja. Drugi dio upitnika je formulisan pomoću tvrdnji koje su nastavnici morali označiti znakom X, ukoliko se ta tvrdnja odnosi na njih. Korištena je Likertova trostepena skala (1-Nikad, 2- Ponekad i 3-Često). Postavljenim zadacima smo nastojali da ispitamo načine suočavanja nastavnika i koje oblike nasilja prepoznaju u školskim prostorima.

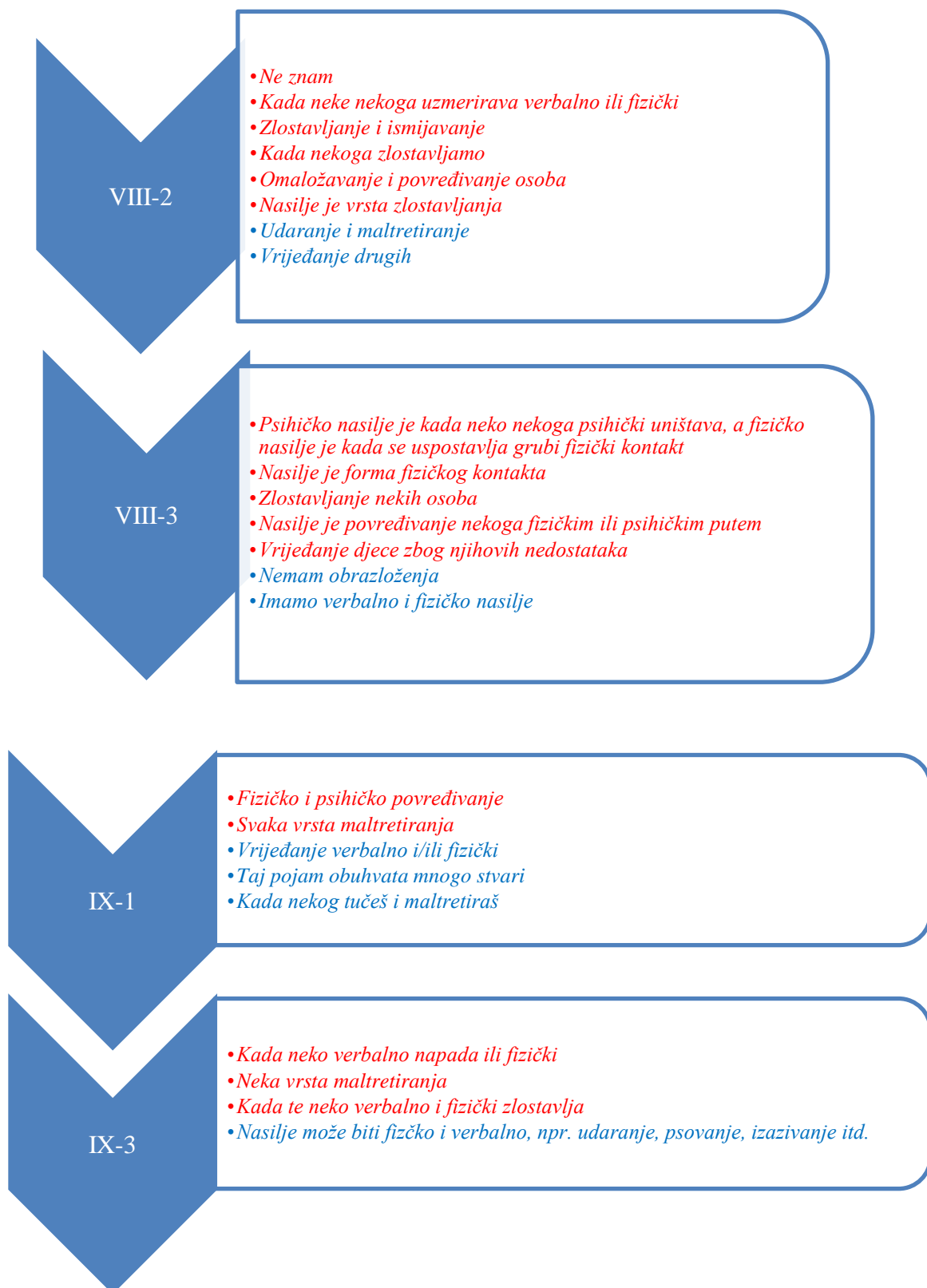
Koristeći protokol intervjua smo nastojali da ispitamo zastupljene oblike međuvršnjačkog nasilja te programe prevencije za suzbijanje vršnjačkog nasilja.

Informiranost o problemima nasilja među vršnjacima i načini suočavanja

Stepen informiranosti o problemima nasilja među vršnjacima bivaju izvor informacija i predstavljaju moguće načine suočavanja sa fenomenom nasilja. Dobivene rezultate smo predstavili shematski po odjeljenjima razreda. Odgovore učenika muškog spola smo označili plavom bojom, dok odgovore ženskog spola smo označili crvenom bojom.

Shema br. 1.: Prikaz rezultata odgovora učenika - šta za njih predstavlja nasilje

Kroz shematske prikaze nastojali smo obuhvatiti najznačajnije odgovore koji su se nalazili u anketnom upitniku namijenjenom učenicima. Ponavljane odgovore nismo bilježili više puta. Vidljivo je analizirajući odgovore da učenici osnovnih škola nasilje najviše percipiraju kao

maltretiranje, udaranje, zlostavljanje, povređivanje, tuču i omaložavanje tj. predstavljeno je kroz prizmu fizičkog (tjelesnog) nasilja. Također, jedna djevojčica je nasilje predstavila kao *ružno ponašanje* što ostavlja širok spektar obuhvatnosti pojma nasilje. Učenici su prepoznali da se radi i o već poznatom odnosu jačeg – slabijeg, da je žrtva u poziciji slabijeg a nasilnik sa karakteristikama jačeg odnosno snažijeg. Zastupljen je bio odgovor da je nasilje mučenje, što možemo svrstati u kategoriju psihološkog nasilja, koje možda nije vidljivo kao fizičko ali također ostavlja velike posljedice na pojedince. Sagledavajući dobijene rezultate i rezultate prijašnjih istraživanja možemo istaći najveću zastupljenost fizičkog i emocionalnog nasilja.

Fizičko ili tjelesno nasilje podrazumijeva nanošenje ozljeda djetetu fizičkim putem. Međutim sudionici u fizičkom nasilju nad djetetom nisu samo osobe koje fizički maltretiraju dijete na bilo koji način, već i osobe koje ozljeđivanje nisu spriječile.⁵⁶

Prepoznato je sajber nasilje (cyberbullying) u koje učenici svrstavaju i neprimjeren sadržaj koji mogu dobiti putem telefonskih uređaja, kao jedan „novi“ oblik nasilja koji je dugo zastupljen među mladom populacijom ali često nije prepoznat.

Elektronsko nasilje tzv. Cyber nasilje (cyberbullying) se može sprovoditi korištenjem različitih tehnoloških platformi kao što su: društvene mreže, blogovi, forumi, elektronska pošta, mobilni telefoni (upotreba SMS i MMS) i sl. Bez obzira na tehnološku platformu sa koje se inicira ovaj vid nasilja, ono je značajno zbog toga što može ostaviti ozbiljne i trajne posljedice po psihološki integritet žrtve.⁵⁷

Neizostavni oblik je verbalno nasilje koje je jedna učenica nazvala *nasilje riječima*, a odgovore koje možemo svrstati u ovaj oblik nasilja su: psovanje, vrijeđanje zbog nedostatak i ismijavanje. Odgovori koji su prepoznati u anketnom upitniku su i da je nasilje fizički i psihički obračun, s tim da pojam obračun ostavlja veliki prostor za tumačenje. Silovanje kao nasilje je također odgovor koji je zastupljen u rezultatima anketnog upitnika koji ide u kategoriju seksualnog nasilja.

Verbalno nasilje podrazumijeva prijetnje, zadirivanje, izrugivanje, sputavanje drugog, ponižavanje, vrijeđanje, ignorisanje, vikanje, naređivanje šta možete raditi, gdje možete ići, ko može biti prijatelj/prijateljica i slično. U verbalnom nasilju grube, uvrjedljive riječi jesu

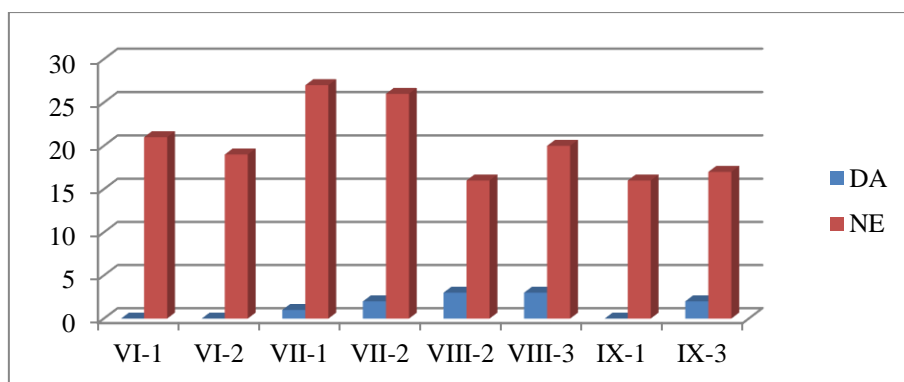
⁵⁶ Zečević, I. (2010). *Program prevencije vršnjakog nasilja*. Banja Luka: Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini.

⁵⁷ Li Q. (2007). New bottle old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23(4), 1777-1791.

osnovni instrument kojim se nasilnik koristi kako bi se povrijedila druga strana. Verbalno zlostavljanje podrazumijeva i nazivanje pogrdnim imenima, uvrede i stalno zadirivanje.⁵⁸

Ne treba zanemariti ni odgovor da je nasilje ucjenjivanje, koje se može posmatrati kroz različite prizme. Ucjenjivanje može ići u pravcu iznude novca, traženje određenih seksualnih usluga da se naruši integritet osobe i sl. Bitno je naglasiti odgovore koji su išli u smjeru nepoznavanja pojma nasilja i da nemaju obrazloženje za isto. Kako je i navela jedna učenica *nasilje izaziva velike probleme*. Neosporno je da nasilje ostavlja velike tragove na nasilnika, žrtvu i na posmatrača. U sva tri slučaja je potrebno pedagoški, ali i preventivno djelovati da do nasilja u krajnjem slučaju i ne dođe.

Djeca koja su u djetinjstvu bila izložena nasilju u adolescenciji mogu ispoljavati depresivnost, nasilje prema svojim vršnjacima, nesigurnost i nisko samopoštovanje, rizične „stilove“ života kao što su različiti tipovi zavisnosti o psihoaktivnim supstancama (PAS). Dok u odrasloj dobi mogu iskazivati neke premećaje ličnosti; biti skloni depresijama; imati rizik od suicida i rizik od različitih tipova zavisnosti od PAS-a.⁵⁹

Grafikon broj 1.: *Prikaz rezultata odgovora učenika da li doživljavaju nasilje od strane nekog učenika ili skupine učenika.*

Rezultati su predstavljeni grafički obuhvatajući učenike od šestog do devetog razreda osnovne škole. Tako da je vidljivo da većina učenika ne doživljavaju nasilje (94%) i da mali procenat (njih tek 6%) doživljava nasilje, 11 učenika je zaokružilo odgovor DA i kroz anonimni upitnik izjasnili se na koji način doživljavaju nasilje. Oblici koji su zabilježeni su: *ogovaranje, vršenje pritiska, tuča, kada se bijemo, psovanje, udaranje, kada me učenici vrijeđaju,*

⁵⁸ Meheljić, B. (2012). *Koliko djeca i mladi znaju o nasilju*. Sarajevo: Fondacija CURE.

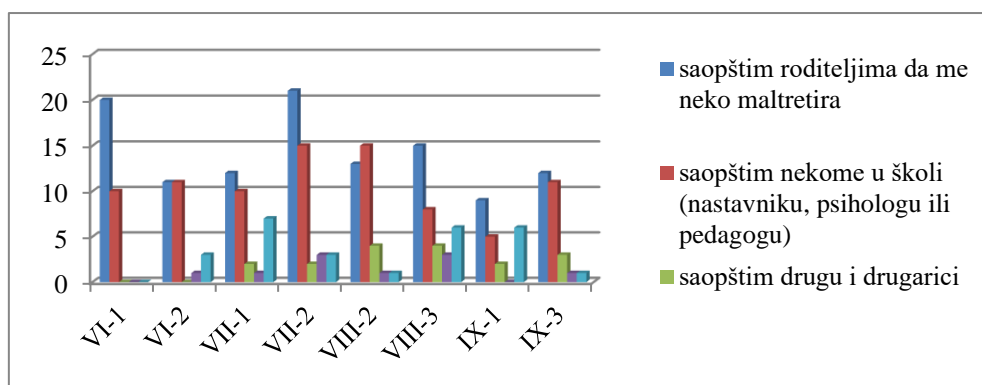
⁵⁹ Krkeljić, Lj. (2005). *Škola bez nasilja – ka sigurnom i podsticajnom okruženju za djecu*. Cetinje: Ministarstvo prosvjete Crne Gore i UNICEF.

izazivanje, podsmijavanje i doživljam verbalno nasilje. Odgovori koji su predstavljeni direktno upućuju na prepoznatljive vrste nasilja: fizičkog, verbalnog i emocionalnog, tačnije njihove najčešće manifestacije.

Nasilje podrazumijeva šest faktora: namjera da se povrijedi ili nanese šteta, intenzitet i trajanje, moć nasilnika, ranjivost žrtve, manjak podrške i posljedice.⁶⁰

Učenici šestih razreda i jedno odjeljenje devetog razreda nisu imali nijedan zabilježen odgovor DA u anketnom upitniku. Kod učenika sedmih razreda su zabilježena tri odgovora DA (0,17% od ukupnih ispitanika), kod učenika osmih razreda broj odgovora DA je iznosio šest (3,47% od ukupnog broja ispitanika) i dva učenika (1,15% od ukupnog broja ispitanika) devetih razreda.

Dok je 162 učenika zaokružila odgovor NE, odnosno se izjasnili da ne doživljavaju nasilje. Učenici su također, predviđeni prostor za odgovor iskoristili da napišu svoje mišljenje čak i ako je njihov odgovor bio NE. Sljedeći su se odgovori našli u rezultatima: *nisam imao priliku da doživim nasilje i ne želim, ne bi se dobro proveli kad bi me maltretirali, ja kada vidim nasilje odmah ga prijavim odrasloj osobi, Ne – ne dam na sebe, mene neće niko dirati, nasilje se događa svugdje*. Svi zabilježeni odgovori se mogu posmatrati iz uloge žrtve, nasilnika ali i posmatrača, te potrebe učenika da navedene odgovore i zapišu. Omjeri odgovora po razredima su: kod učenika šestih razreda broj odgovora NE je iznosio 40 (23,1% od ukupnog broja ispitanik), kod učenika sedmih razreda je to broj 53 (30,6%), kod osmih razreda iznosi 36 (20,8%) i kod učenika devetih razreda 33 (19%).

Grafikon broj 2.: Prikaz rezultata odgovora učenika kome najčešće prijavljuju nasilje

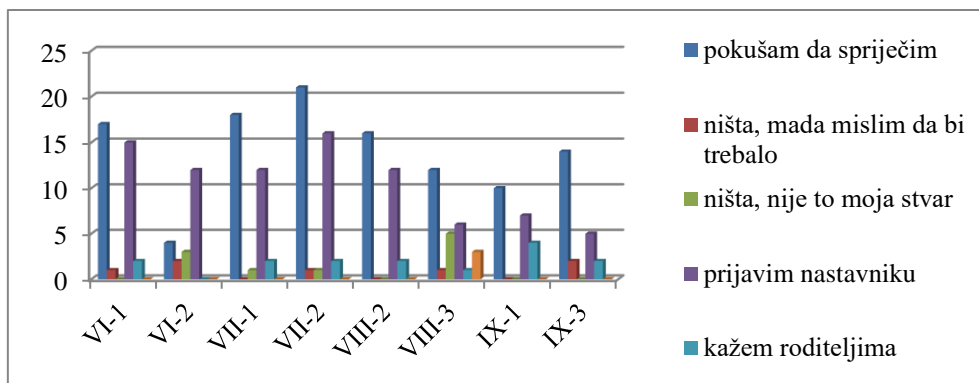
⁶⁰ Zečević, I. (2010). *Program prevencije vršnjakog nasilja*. Banja Luka: Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini.

Predstavljeni grafikon iskazuje saopštavanje nasilja od strane učenika, tačnije u krajnjim slučajevima kome prijavljuju nasilje i da li ga uopšte prijavljuju. Učenici su imali mogućnost da zaokruže neograničen broj odgovora. Tako da grafikon prikazuje odgovore po razredima. Učenici odgovor *saopštim roditeljima da me neko maltretira* su procentualno birali u 14,12% slučajeva, što je najviše zaokruživan odgovor. *Saopštim nekome u školi (nastavniku, psihologu ili pedagogu)* je odgovor po procentu odmah iza roditelja, tačnije biran u 10,62% slučajeva. Nešto manje procenete imaju sljedeći odgovori: *saopštim drugu i drugarici* iznosi 2,15%, *nikome, šutim o tome* iznosi 1,25% i *ostalo* 3,37%.

Učenici su imali mogućnost da pod kategoriju *ostalo* napišu odgovor koji se ne nalazi u navedenim. Bilježimo sljedeće odgovore koji su se nalazili na slobodnom prostoru predviđenom za odgovore, a to su: *niko ne vrši nasilje na meni, branim se, riješim sam, vratim mu, nikad nisam dolazio u tu situaciju, vratim mu duplo jače, niko me ne maltretira, rješavam sam, uzvraćam, „opalim ga štoćem“, vršim i ja nad njim, ne dozvoljavam da neko vrši nasilje nada mnom, vraćam u punom snagom, ne želim da cinkam drugove, „pobijem se“, probam da to riješim sa nekim ko to izvršava na mene (pomirimo se), suprostavim se i niko me nije maltretirao niti će jer ne dam na sebe.* Dobivene odgovore direktno možemo povezati sa Bronfenbrennerovim krugom, gdje su učenici modele ponašanja i načine suočavanja sa nasiljem „naučili“ iz nekog od sistema (mikrosistem, mezosistem, egzosistem, makrosistem).⁶¹

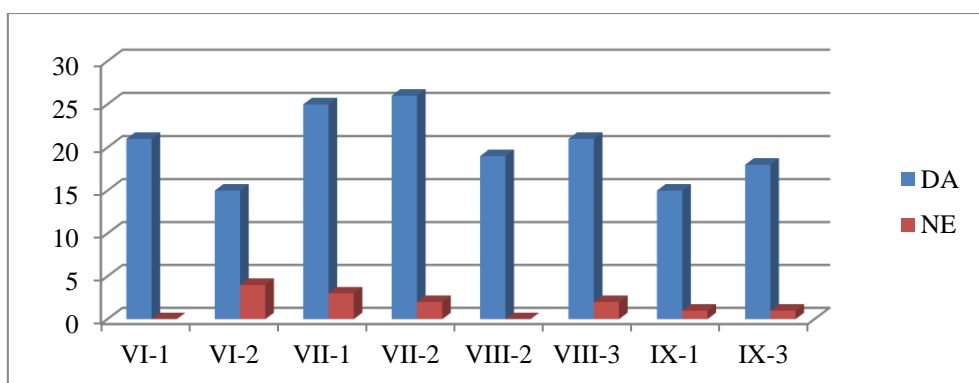
Vidljivo je kroz rezultate da učenici o nasilju govore i kao takvog prijavljuju svojim roditeljima i/ili nastavnicima, kao svojim matičnim i primarnim okruženjima za razvoj svakog pojedinca. Primjetno je da učenici na nasilje „odgovaraju“ nasiljem.

⁶¹ Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A. (2005). *Dječija psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Grafikon broj 3.: Prikaz rezultata odgovora učenika na koji način reaguju kad primjete nasilje nad nekim

Grafikon broj 3. prikazuje da učenici u 14% slučajeva ukoliko primjete nasilje pokušat će da ga spriječe, što je i najveći procenat odgovora. Nakon tog odgovora u prikazu rezultata pripada odgovoru da nasilje *prijavljuju nastavniku* u procentu od 10,6%. Najmanji procenat pripada odgovorima *ništa, mada mislim da bi trebalo* tačnije 0,8%, a odgovoru *ostalo* 0,3%. Nešto veći procenat pripada ostalim odgovorima, a to su da nasilje *prijavljujem roditeljima* iznosi 1,8% i *ništa to nije moja stvar* 1,2%. Također, učenici su pod ponuđenim odgovorom *ostalo* imali mogućnost da se proizvoljno izjasne. Zabilježena su dva odgovora, a to su: *ja idem u borbu* i *ja se pobijem*. Ovakva projekcija odgovora nam prikazuje različite uloge koju učenici imaju u krugu nasilja tj. da li su samo pasivni posmatrači i/ili neangažirani posmatrači nasilja ili pak tzv. branitelji žrtve.⁶²

Grafikon broj 4.: Prikaz rezultata odgovora učenika da li prijavljuju nasilje ukoliko se dešava u njihovoj neposrednoj blizini

⁶² Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.

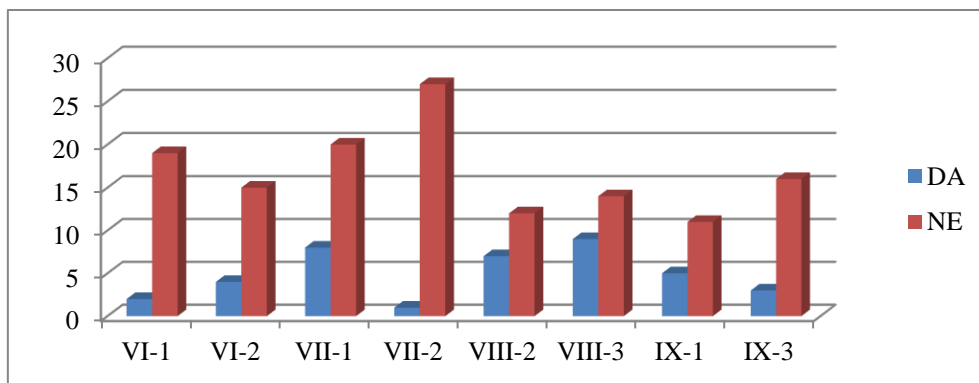
Grafikon broj 4. sa dihotomnim oblikom pitanja da li bi učenici prijavili nasilje da se dešava u njihovoj neposrednoj blizini? Ukoliko odgovaraju sa DA napišu kome prijavljuju nasilje koje su vidjeli i ukoliko odgovaraju sa NE zašto ga ne prijavljuju? Dobiveni su sljedeći rezultati: učenici osnovne škole, njih 160, prijavljuju nasilje ukoliko ga primijete u neposrednoj blizini, tačnije 92,5% učenika. Dok 13 učenika ne prijavljuju nasilje posmatrano u neposrednoj blizini, odnosno njih 7,5%. Što je izrazito veliki procenat.

Učenici su na predviđeni prostor odgovora DA i NE mogli da obrazlože kome prijavljuju nasilje iz neposredne blizine i ukoliko ga ne prijavljuju, zašto?! Sumirani su sljedeći potvrdni odgovori (nasilje učenici prijavljuju): *nastavnicima, razrednicima, drugom školskom osoblju, direktoru, pedagogu, odraslim i starijim osobama, roditeljima/starateljima (gdje je u pojedinim odgovorima izdvojen otac), sestri, službenim licima (istaknuta je policija kao ponavljani odgovor)* i odgovor koji nije specifiziran, a to je da nasilje prijavljuju *kome stignu*.

Druga skupina odgovora koja je na nivou razreda imala značajno velik procenat ogleda se kroz sljedeće (zašto ne prijavljuju nasilje): *nisam kukavica, nisam vidio/vidjela nasilje u svojoj blizini, to nije moj problem, možda je u pitanju zezancija, ne prijavljujem sitne stvari, nisam tužibaba, zato što bi me onda ogovarali i vrijeđali, zašto bih, mislim da se to može riješiti na drugi način, to je privatna stvar i riješio bih sam i strah me da se ne bi to i meni desilo*. Bilo je par odgovora koji su se ponavljali, tako da ih nismo kao takve dva puta predstavljali u rezultatima. Navedeni odgovori daju nam sliku posmatrača koji ne prijavljuju nasilje baš iz razloga da i sami ne bi postali žrtve, tako da koriste odbrambene mehanizme zaštite sopstvenog integriteta.

Promatrajući promatrače možemo opaziti različite reakcije: neki se zabavljaju, neki su žalosni, neki strahu da bi sami mogli postati sljedećom žrtvom, neki osjećaju ljutnju, neki ne mare i ignoriraju problem, neki osjećaju sram i grižnju savjesti zbog nedjelovanja.⁶³

⁶³ Rigby, K. (2006). *Zlostavljanje u školama: što možemo učiniti?*. Zagreb: Mosta

Grafikon broj 5.: Prikaz rezultata odgovora učenika da li dobijaju neprimjerenog sadržaja putem društvenih mreža

Predstavljeni grafikon prikazuje odgovore da li *dobijaju neprimjeren sadržaj putem društvenih mreža*, odgovorili su sljedeće: čak 134 učenika (77,5%) ne dobija nikakav neprimjeren sadržaj putem društvenih mreža. Dok 39 učenika (22,5%) dobija neprimjeren sadržaj. Zanimalo nas je, kako se učenici suočavaju sa sadržajem kojeg dobiju i na koji način reaguju, pa su zabilježeni odgovori: *blokirao/la osobu, obratio/la se i razgovaram s roditeljima* (obraćaju se majci povodom dobijanja neprimjerenog sadržaja), *prijavim osobu, ignorišem takve poruke, samo obrišem, takve poruke su virus i kažem roditeljima da ga uklone i ne uradim ništa povodom toga*.

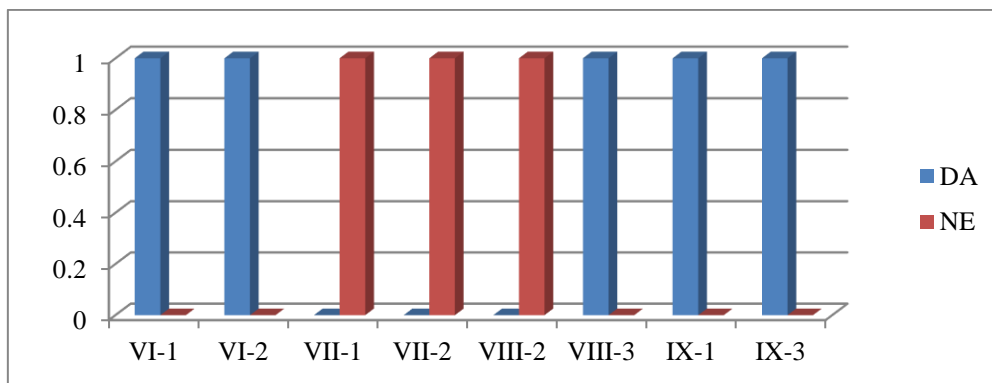
Bez obzira na tehnološku platformu sa koje se inicira ovaj vid nasilja, ono je značajno zbog toga što može ostaviti ozbiljne i trajne posljedice po psihološki integritet žrtve. U praksi je zabilježeno nekoliko pokušaja samoubistva u populaciji djece i mladih, koji su nastupili kao posljedica trpljenja ovog vida nasilja. Osim toga, ono je danas široko rasprostranjeno među mladima i ima tendenciju rasta.⁶⁴

U odnosu na teoriju ova vrsta nasilja ima svoju tendenciju rasta što nam prikazuju i dobiveni rezultati, ali ima i posljedice koje mogu završiti tragičnim ishodom. Izuzetno je važno vršiti kontrolu informaciono – komunikacionih tehnologija kod maloljetnih učenika kao prevenciju suzbijanja ove vrste nasilja i time onemogućiti da ono raste.

⁶⁴ Li Q. (2007). New bottle old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23(4), 1777-1791.

Načini reagiranja nastavnika na međuvršnjačko nasilje i zastupljeni oblici međuvršnjačkog nasilja u školi

Odgovore nastavnika smo nastojali predstaviti grafički. Tragali smo za načinima suočavanja nastavnika sa međuvršnjačkim nasiljem, tačnije da li primjećuju nasilje i da li su im poznate žrtve nasilja. Nastojali smo doći do rezultata nad kojim jedinkama, u odnosu na spol, se vrši nasilje i koji su najzastupljeniji oblici nasilja.

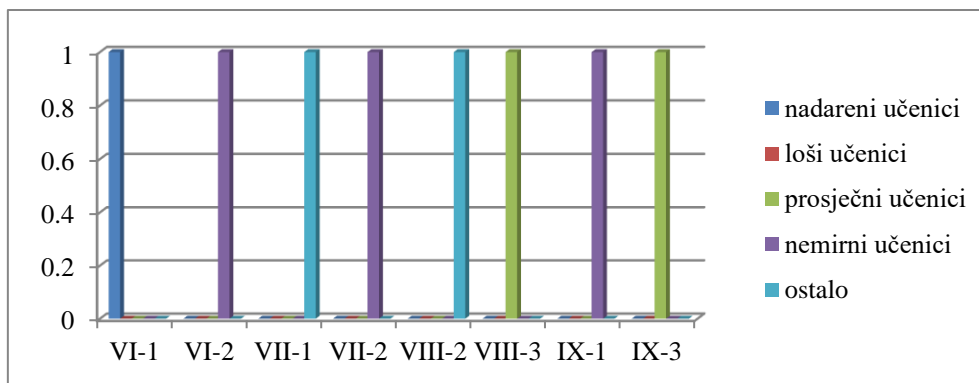

Grafikon broj 6.: Prikaz rezultata odgovora nastavnika da li primjećuju nasilje u školi

Grafikon broj 6. prikazuje da veći broj nastavnika, tačnije njih pet, primjećuje nasilje u školi u kojoj rade. Razredne starješine se susreću sa međuvršnjačkim nasiljem, nešto manji broj (tri nastavnika) ističu da ne primjećuju nasilje u školi. Slično kao i kod anketnog upitnika namijenjenog učenicima, nastavnici su dobili slobodan prostor za odgovore, a to su: *stariji učenici maltretiraju mlađe učenike, verbalno vrijeđanje, verbalno i fizičko nasilje.*

Možemo zaključiti da nasilje koje je zastupljeno u osnovnoj školi i koje nastavnici prepoznaju su: verbalno i fizičko, također navedena nasilja svoja su uporišta našla u mnogobrojnim istraživanjima kao najzastupljenija. Od strane jednog nastavnika naglašen je taj odnos slabijeg i jačeg, odnos žrtve i nasilnika. Nasilnik je često osoba koja je nadmoćna nad žrtvom koja je slabija. Glavna karakteristika nasilništva je nesrazmjernost moći. Nasilnik može biti stariji, fizički jači i veći, druge rase, suprotnog spola, omiljeniji među vršnjacima ili brojniji, ako se radi o skupini nasilnika.⁶⁵

⁶⁵ Coloroso, B. (2004). *Nasilnik, žrtva i promatrač; od vrtića do srednje škole; kako roditelji i učitelji mogu pomoći u prekidanju kruga nasilja.* Zagreb: Bios.

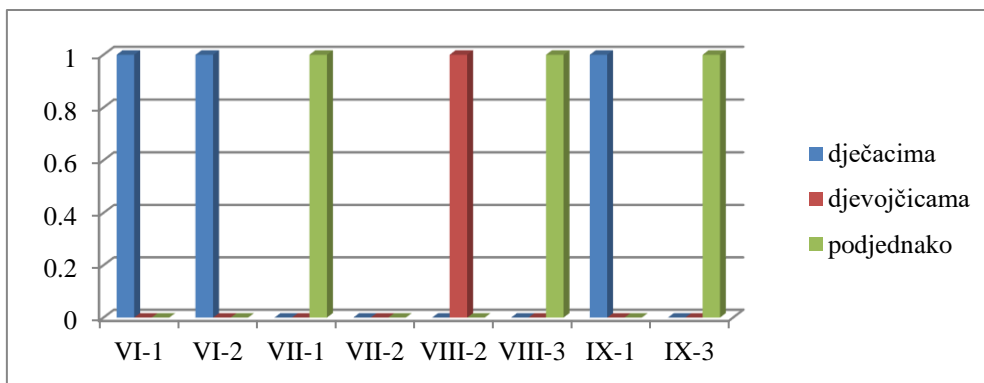

Grafikon broj 7.: Prikaz rezultata odgovora nastavnika ko su najčešće žrtve nasilja među učenicima

Prikazani su rezultati razrednika, iako su imali mogućnost zaokruživanja većeg broja odgovora, ipak su se opredijelili za jedan. Tako da nam predstavljeni grafikon prikazuje: *nemirne učenike* kao učenike koji su najviše podložni da budu žrtve nasilja. Dva nastavnika ipak smatraju da su najčešće žrtve nasilja *prosječni učenici*, dok jedan da se na meti nasilja nalaze *nadareni učenici*. Zabilježena su čak i dva odgovora pod kategorijom *ostalo*. Nastavnici su imali prostor da napišu ko su žrtve (ako se taj odgovor ne nalazi u ponuđenim odgovorima). Data su dva odgovora, a to su: *svi mogu biti žrtve nasilja* i da *nema pravila* kad je u pitanju nasilje.

Žrtvama nasilja nerijetko postaju djeca koja dođu iz drugih sredina jer njihov način govora, ponašanja ili odijevanja ne odgovara načinu koji preferira većina. Zatim djeca s nekim tjelesnim hendikepom, djeca koja žive u lošim socijalnim prilikama, pripadaju drugoj etničkoj skupini, djeca rastavljenih roditelja. Odnosno, djeca koja iz bilo kojeg razloga odskaču od druge djece. Oni lako postaju predmetom ismijavanja, poruge i svakodnevnog „terora“.⁶⁶

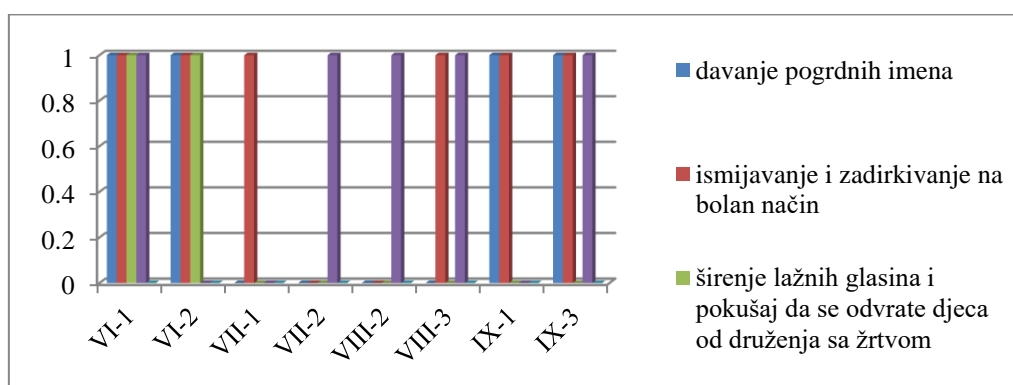
⁶⁶ Bilić, V. i Zloković, J. (2004). *Fenomen maltretiranja djece: prepoznavanj i oblici pomoći obitelji i školi*. Zagreb: Naklada Slap.

Grafikon broj 8.: Prikaz rezultata odgovora nastavnika nad kim se najčešće vrši nasilje (u odnosu na spol)

Grafikon broj 8. predstavlja sljedeće rezultate: *dječaci* češće trpe nasilje za razliku od djevojčica, to su bili odgovori naših nastavnika. Međutim, ne zaostaje odgovor *podjednako* koji bilježimo u dva birana. Tačnije da nasilje mogu podjednako „trpiti“ jedni i drugi. Zaključujemo da oba spola mogu biti i nasilnici i žrtve, ali oblici za kojim posežu te razlog zbog kojeg posežu za nasiljem se razlikuje.

Oba spola mogu biti i nasilnici i žrtva, ali oblici nasilja za kojim posežu te razlog zbog kojeg posežu za nasiljem se razlikuju. „Razlike među spolovima mogu se interpretirati sa stajališta hrabrenja, odnosno penaliziranja određenog ponašanja, modeliranja ponašanja ili bioloških odrednica, kao i kulturnih običaja“.⁶⁷

Grafikon broj 9.: Prikaz rezultata odgovora nastavnika za najzastupljenije oblike nasilja u školi

⁶⁷ Zloković, J. (2004). Nasilje među vršnjacima – problem obitelji, škole i društva. *Pedagoška istraživanja*, 1 (2), 207-220.

Nastojali smo da dođemo do podataka koji su tipovi nasilja zastupljeni u školskom okruženju, po njihovom mišljenju koji su tipovi prisutni u školskoj svakodnevnicu. Nastavnici su kao i u prethodnim pitanjima imali mogućnost neograničenog broja zaokruživanja. Najveći broj biranja je bio: *ismijavanje i zadirkivanje na bolan način*. Nakon tog odgovora birali su *fizičko nasilje* (kao još jedan tipova nasilja koji su zastupljeni u školi) i *davanje pogrđnih imena*. Samo dva puta su birani: *širenje lažnih glasina i pokušaj da se odvrate djeca od druženja sa žrtvom*. Dolazimo do spone između odgovora učenika, nastavnika ali i mnogobrojnih izvještaja, gdje je zaljučak da su najzastupljenije fizičko, verbalno i emocionalno nasilje.

Verbalno nasilje podrazumijeva prijetnje, zadirkivanje, izrugivanje, sputavanje drugog, ponižavanje, vrijeđanje, ignorisanje, vikanje, naređivanje šta možete raditi, gdje možete ići, ko može biti prijatelj/prijateljica i slično. U verbalnom nasilju grube, uvredljive riječi jesu osnovni instrument kojim se nasilnik koristi kako bi se povrijedila druga strana. Verbalno zlostavljanje podrazumijeva i nazivanje pogrđnim imenima, uvrede i stalno zadirkivanje.⁶⁸

Načini reagiranja učenika na međuvršnjačko nasilje i zastupljenost različitih oblika međuvršnjačkog nasilja

Pomoću anketnog upitnika smo nastojali da dođemo do načina suočavanja učenika sa međuvršnjačkim nasiljem i koje vrste nasilja su zastupljene u osnovnim školama.

Tabelarni prikaz broj 1.: *Prikaz rezultata odgovora učenika na tvrdnje o načinu suočavanja sa međuvršnjačkim nasiljem*

TVRDNJA	NIKAD	PONEKAD	ČESTO
Druga djeca me ušutkuju kada pokušam nešto da kažem	67,05%	28,90%	4,05%
Mlađu djecu u prolazu udarim ili počupam	97,10%	1,75%	1,15%
Neka djeca me zadirkuju	78,62%	20,80%	0,58%
Neka djeca mi se rugaju	84,97%	13,30%	1,73%
Prvi namjerno udarim druga u školi	93,06%	4,62%	2,32%

⁶⁸ Meheljić, B. (2012). *Koliko djeca i mladi znaju o nasilju*. Sarajevo: Fondacija CURE.

Na anketnu tvrdnju - *druga djeca me ušutkuju kada pokušam nešto da kažem*, imamo značajan procenat (32,95%) potvrdnih odgovora, što pokazuje da je taj oblik nasilja zastupljen u osnovnoj školi. Dok tvrdnju *mlađu djecu udarim ili počupam*, najveći broj učenika je negirao, njih 97,10%. Zadirkivanje učenici (78,62%) nisu doživjeli, međutim ne smije se izostaviti 20,80% učenika koji su izjavili da su nekada bili izloženi toj vrsti nasilja. Slična je situacija sa ruganjem, gdje kroz tabelarni prikaz možemo zaključiti da učenici (84,97%) ipak nisu našli u toj situaciji. Zastupljenost ruganja u osnovnoj školi je u procentu od 13,30%. Možemo zaključiti da postoji verbalno nasilje, iako je u malom procentu, ne smije ostati zanemareno. Sa druge strane možem vidjeti preklapanja, gdje učenici tvrde da prvi nikad ne udaraju svog drugara u školi, u procentu 93,06%. Zaključujemo da u zadanim tvrdnjama u ispitanj skupini fizičko nasilje nije u velikom procentu zastupljeno, tačnije njegovo postojanje učenici demantuju, mada navedene tvrdnje predstavljaju samo odraz pojedinih oblika ponašanja koja svrstavamo u fizičko nasilje. Iz tog razloga je potrebno situaciju sagledati iz različitih uglova. Dok sa druge strane možemo zaključiti da su pojedini oblici verbalnog nasilja prepoznati u odgovorima učenika.

Fizičko nasilje je ono nasilje koje se obavlja pokretima tijela, a onda bi tu spadali i brojni uvredljivi gestovi kao vid neverbalne komunikacije. U fizičku agresiju se nekad ubraja i oštećivanje materijalne imovine, gdje „fizičko” znači da se nešto radi s predmetima.⁶⁹

Tabelarni prikaz broj 2.: *Prikaz rezultata odgovora učenika o vrsti nasilja koja su zastupljena u osnovnim školama*

TVRDNJA	NIKAD	PONEKAD	ČESTO
Dobio sam batine od druge djece u školi	94,22%	5,20%	0,58%
Druga djeca me prisiljavaju da im činim usluge	89,60%	9,82%	0,58%
Prisiljavam drugu djecu da mi čini usluge	94,80%	4,62%	0,58%
Volim da ismijavam pred svima one koji me nerviraju	77,45%	18,50%	4,05%
Ismijavam drugove zbog fizičkog izgleda	95,38%	4,62%	0%

Sljedeće tvrdnje mogu biti pokazatelj da je fizičko nasilje tek u malom procentu zastupljeno kod učenika osnovne škole. Učenici tvrde da *batine* dobijaju ponekad, njih 5,20%. Kada je u

⁶⁹ Popadić, D. (2009). *Nasilje u školi*. Beograd: Institut za psihologiju i UNICEF Srbija.

pitanju iznuđivanje usluga, 89,60% nisu nikada doživjeli takvu vrstu nasilja i da nikada nisu prisiljavali drugu djecu da im čine usluge (94,80%). Međutim, postoji zastupljenost ismijavanja djece, iako ne u velikom procentu, ono je zastupljeno (22,55%). Jedan od indikatora postojanja oblika verbalnog nasilja. Nešto manji procenat od 4,62%, prikazuje pojavnost ismijavanja zbog fizičkog izgleda.

Verbalno nasilje je najjednostavnije provesti, dešava se u veoma kratkom vremenskom roku, kraća je od fizičkog nasilja, pa samim tim može imati pogubnije posljedice od fizičkog nasilja. Verbalno zlostavljanje najčešće šteti slici o samom/samoj sebi kao kompetentnoj osobi vrijednoj ljubavi, dolazi do smanjenja samopouzdanja i samopoštovanja.⁷⁰

Tabelarni prikaz broj 2.1.: Prikaz rezultata odgovora učenika o vrsti nasilja koja su zastupljena u osnovnim školama

TVRDNJA	NIKAD	PONEKAD	ČESTO
Druga jača djeca me guraju	76,88%	20,23%	2,89%
Mnoga djeca me izbjegavaju	89%	6,95%	4,05%
Neka djeca me ismijavaju pred društvom	83,82%	15,03%	1,15%
Guram se na odmoru sa drugom djecom	77,46%	17,92%	4,62%
Potukao sam se da bih odbranio druga	51,46%	24,27%	24,27%

Sljedećim tvrdnjama ipak dolazimo do svjedočenja zastupljenosti pojedinih oblika fizičkog nasilja, kao što je npr. guranje (23,12%), to pokrepljuje i tvrdnja da se učenici guraju za vrijeme odmora sa drugim učenicima (22,54%). Izbjegavanje kao oblik nasilja učenici demantuju u čak 89% slučajeva. Rezultati prikazuju prisutnost verbalnog nasilja - ismijavanje pred društvom (15,03%) među učenicima. Tuča s akcentom zaštite svog druga jeste u velikom procentu zastupljena, u sveukupnom procentu ona iznosi 48,54%. Što može biti pokazatelj zastupljenosti fizičkog nasilja, dok s druge strane takav podatak može imati altruističan karakter u kojem bi veliki broj učenik stao u zaštitu svog drugara. Vraćajući se na već poznati

⁷⁰ Meheljić, B. (2012). *Koliko djeca i mladi znaju o nasilju*. Sarajevo: Fondacija CURE.

krug nasilja imamo moguće branitelje žrtve koji ne odobravaju nasilništvo i pomažu ili pokušavaju pomoći onome tko je tome izložen – žrtvi.⁷¹

Tabelarni prikaz broj 2.2.: *Prikaz rezultata odgovora učenika o vrsti nasilja koja su zastupljena u osnovnim školama*

TVRDNJA	NIKAD	PONEKAD	ČESTO
Prijetio sa onima koji me nerviraju	75,72%	18,50%	5,78%
Tukao sam se sa drugovima u školi	73,41%	18,50%	8,09%
U većini slučajeva ja izazovem tuču	93,64%	4,05%	2,31%
Uspijevam ubijediti društvo da se ne družimo sa onim koji nam se ne sviđaju	57,80%	30,06%	12,14%
Zadirkujem drugove zbog mana i nedostataka	94,80%	5,20%	0%

Tabelarni prikaz pokazuje značajan procent postojanosti prijetnje među učenicima (18,50%). Tučnjava u slučaju da je učenik prvi izazove je demantovana (93,64%), dok učenici (18,50%) tvrde pojavnosti tuče sa drugarima u školi. Tuča sa drugarima u školi se može reflektovati u vidu iskazivanja pripadnosti određenoj skupini. Zabrinjavajući procenat od čak 30,06% prikazuje vid diskriminacije učenika odnosno oblik socijalnog odbijanja pojedinih učenika, što ukazuje na zastupljenost emocionalnog nasilja među učenicima.

Nedostatak pažnje i topline u obiteljskim odnosima, svjedočenje djeteta nasilnom ponašanju kod kuće, nedovoljan nadzor i briga roditelja o djetetu rizični su faktori razvoja nasilničkog ponašanja kod djece. Također, prakticiranjem fizičke kazne i verbalne agresije djetetu se šalje poruka da se ovim sredstvima dobiva ono što se želi dobiti. Vrlo je vjerovatno da će dijete, kada doživi nabrojana iskustva i samo prakticirati ta iskustva u svom ponašanju s vršnjacima.⁷²

⁷¹ Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.

⁷² Bilić, V. (2003). *Nasilje među djecom*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa i Poliklinika za zaštitu djece Grada Zagreba.

Prijavljivanje međuvršnjačkog nasilja

Istraživali smo koristeći anketni upitnik, da li se međuvršnjačko nasilje prijavljuje u školi? Predstavljamo odgovore nastavnika kroz tabelarni prikaz o navedenom konstrukt.

Tabelarni prikaz broj 3: *Prikaz rezultata odgovora nastavnika o prijavljivanju međuvršnjačkog nasilja*

TVRDNJA	NIKAD	PONEKAD	ČESTO
Učenici su se požalili da ih drugi zlostavljaju	25%	50%	25%
Učenici se povjere roditeljima ako su zlostavljani	25%	62,50%	12,50%
Učenici se povjere prijateljima ako su zlostavljani	25%	62,50%	12,50%

Odgovori na tvrdnje koji su zabilježeni kod nastavnika su očekivani, učenici se u 50% slučajeva požale nastavnicima kada je nasilje u pitanju. Međutim učenici ipak biraju roditelje i svoje prijatelje da se povjere ako doživljavaju nasilje, koji u oba slučaja iznosi 62,50%. Biraju „sigurna“ osobe koji te informacije niti na jedan način neće zloupotrebiti već pronaći adekvatno rješenje da se nasilje zaustavi. Prirodno je da će učenici ukoliko doživljavaju nasilje prijaviti roditeljima i/ili prijateljima, jer upravo ti pojedinci predstavljaju učenikov mikrosistem i unutar tog sistema osjećaju najveću sigurnost i slobodu za traženje pomoći.⁷³

Mjesto na kojem se dešava međuvršnjačko nasilje

Nastavnici su nam kroz anketni upitnik također dali svoja mišljenja kada je u pitanju mjesto dešavanja nasilja. Odgovori su prikazani tabelarno.

⁷³ Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A. (2005). *Dječija psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Tabelarni prikaz broj 4: *Prikaz rezultata odgovora nastavnika o mjestu dešavanja međuvršnjačkog nasilja*

TVRDNJA	NIKAD	PONEKAD	ČESTO
Uočili ste nasilničko ponašanje među učenicima u učionici	50%	50%	0%
Uočili ste nasilničko ponašanje među učenicima u školskoj kantini	62,50%	37,50%	0,00%
Učenici su najčešće zlostavljani pri dolasku i odlasku iz škole	12,50%	50%	37,50%
Učenici su najčešće zlostavljani u školskim hodnicima	37,50%	37,50%	25%

Podijeljena su mišljenja kada je u pitanju nasilničko ponašanje u učionici, tako da četiri od osam nastavnika tvrdi da ono zastupljeno, dok ostatak smatra da nije zastupljeno. Školska kantina ipak nije mesto dešavanja nasilja, jer nastavnici nisu uočili nasilje u školskoj kantini. Tumači se da je nasilje ipak prepoznato pri dolasku i odlasku iz škole. Ponovljena situacija podijeljenih mišljenja, kod tvrdnji da se nasilje dešava u školskim hodnicima. Vođeni prepostavkom da školski hodnici ipak mogu biti mjesto zlostavljanja jer u gužvi žrtva ne može biti prepoznata, sa druge strane određene dežure nastavnika mogu biti proizvod da se nasilje nad žrtvom zaustavi. Ignorisanje nasilja od strane odraslih u školi i loš nadzor na cjelopunom području škole može doprinijeti učestalosti nasilja u školi.

Jedna od mjera na nivou škole koja se može sprovesti, a u cilju su prevencije međuvršnjačkog nasilja je napraviti plan nadzora učenika za vrijeme odmora, posebno u nekim rizičnim dijelovima škole (svlačionice, igrališta i sl.).⁷⁴

Odnos nastavnika prema fenomenu međuvršnjačkog nasilja

Istraživali smo pomoću anketnog upitnika načine suočavanja nastavnika sa međuvršnjačkim nasiljem, tačnije šta nastavnici poduzimaju kada primjete nasilje i na koje načine upozoravaju učenika kada oni primjete nasilje nad svojim vršnjacima.

⁷⁴ Sofović, J. i Hačam B. (2015). Vršnjačko nasilje: priručnik za odrasle. Sarajevo: SOS Dječija sela Bosne i Hercegovine.

Tabelarni prikaz broj 5: *Prikaz rezultata odgovora nastavnika o načinu reagovanja na međuvršnjačko nasilje*

TVRDNJA	NIKAD	PONEKAD	ČESTO
Reagiram kada određeni učenik širi neistine o drugim učenicima	12,50%	50%	37,50%
U slučaju kada primjetim nasilje obavijestim roditelje	12,50%	0,00%	87,50%
U slučaju kada primjetim nasilje razgovaram s direktorom	12,50%	0,00%	87,50%
U slučaju kada primjetim nasilje razgovaram s pedagogom	12,50%	0,00%	87,50%
U slučaju kada primjetim nasilje razgovaram s kolegama	12,50%	0,00%	87,50%

Način suočavanja i reagiranja na međuvršnjačko nasilje, nastavnici tvrde da ponekad reagiraju kada čuju da se neistine šire među učenicima. Obavještavaju roditelje ukoliko uoče bilo kakav oblik nasilja u školi. Zastupljeni su oblici savjetodavnog rada u tri slučaja prilikom uviđanja nekog oblika nasilja: razgovaraju sa direktorom, pedagogom i svojim kolegama. Dakle, možemo zaključiti da nastavnici ipak tragaju za stručnom pomoći ukoliko se nasilje dešava u školi. Na nasilje se može preventivno djelovati ukoliko obrazujemo i pripremamo nastavnike i školsko osoblje, kako bi mogli pravovremeno reagirati.

Također jedna od efikasnih mjera na nivou škole, koju je moguće sprovesti je organizacija dodatnih treninga za uposlenike kako bi prepoznali i optimalno reagirali u preventivnim i kritičnim situacijama.⁷⁵

Tabelarni prikaz broj 6: *Prikaz rezultata odgovora nastavnika o načinu upozoravanja na međuvršnjačkog nasilja*

TVRDNJA	NIKAD	PONEKAD	ČESTO
Učenici su Vas obavjestili da su primjetili zlostavljanje drugih učenika	12,50%	12,50%	75%
Razgovarate sa učenicima o nasilničkom ponašanju	25%	50%	25%
Razgovarate s roditeljima o nasilničkom ponašanju i programima prevencije nasilničkog ponašanja	0,00%	37,50%	62,50%

⁷⁵ Ibid ⁷⁴

Zapažanja nastavnika daju nam stvarno stanje da učenici obavijeste nastavnika ukoliko primjete nasilje, što može biti prostor za djelovanje i sprečavanja nasilja. Razgovaraju sa svojim učenicima o nasilničkom ponašanju, što je indikator za preventivnim djelovanjem i da se nasilje u samom početku spriječi. Koristi se i savjetodavni razgovori sa roditeljima s ciljem prevencije nasilničkog ponašanja.

Neki od brojnih postupaka i akcija za suzbijanje i smanjivanje nasilja u školama su: stvaranje i praćenje učinkovite i proaktivne antibulging politike koja se dosljedno primjenjuje i identificira jasne i uspješne kriterije uz naglasak:

- Prije ko potrebne suradnje škole, roditelja i učenika.
- Pravilno, pravovremeno i dosljedno reagiranja te primjenjivanje prikladnih procedura;
- Redovito i sustavno nagrađivanje prihvatljivog ponašanja učenika.
- Promicanje ideje o nenasilju, promoviranje tolerancije i poštovanja različitost.⁷⁶

Školska pravila i međuvršnjačko nasilje

Školska pravila imaju tendenciju da budu jedan vid prevencije međuvršnjačkog nasilja, u tu svrhu ga dovodimo u relaciju sa međuvršnjačkim nasiljem. Nastojali smo doći do rezultata da li škola ima jasno predstavljena pravila kada je u pitanju međuvršnjačko nasilje.

Tabelarni prikaz broj 7: Prikaz rezultata odgovora nastavnika o međuodnosu školskih pravila i međuvršnjačkog nasilja

TVRDNJA	NIKAD	PONEKAD	ČESTO
Škola ima jasna pravila o nasilničkom ponašanju među učenicima	0,00%	12,50%	87,50%
Školska pravila su jasno priopćena roditeljima učenika	0,00%	0,00%	100%
Školska pravila su jasno priopćena školskom osoblju	0,00%	0,00%	100%

⁷⁶ O'Regan, F.J. (2008). *Kako se nositi s djecom problematična ponašanja: ne mogu učiti, ne žele učiti, ne zanima ih*. Zagreb: Naklada Ljevak

Predstavljeni tabelarni prikaz nam može dati uvid u politiku škole i njena pravila. Škola ima jasna pravila kada je u pitanju nasilničko ponašanje u školi. Školska pravila su jasno priopćena kako roditeljima učenika, tako i školskom osoblju. Možemo zaključiti da jasno i precizno formirana pravila u školi o nasilničkom mogu pospješiti da se takvo ponašanje smanji ili u početku spriječi. Upravo to može biti jedan od načina prevencije međuvršnjačkog nasilja.

Uspostaviti model usmjeren na preventivno reduciranje nasilja usmjerenih na pojedinačnu grupu, u vidu rase ili seksualne orijentacije jeste program prevencije međuvršnjačkog nasilja.⁷⁷

Programi prevencije vršnjačkog nasilja u osnovnoj školi

O programima prevencije vršnjačkog nasilja smo razgovarali sa pedagogicom škole, kroz intervju sa uvaženom kolegicom došli smo do sljedećih zapžanja koja ćemo predstaviti kroz pitanja i odgovore. Protokol polustruktuiranog intervjua je sadržao deset pitanja, u kojem je ispitaniku omogućena sloboda redoslijeda odgovora na pitanja i da ukoliko ispitanik ne želi da odgovori na pitanje može ostati sudržan. Slobodu je imao i sam ispitanik ako bi osjetio potrebu za dodatnim potpitanjima radi boljeg uvida u sam fenomen ispitivanja. Protokol intervjua će biti dostupan u prilogima. Snimanje tokom intervjua je odbijeno od strane ispitanika, odgovori su bilježeni na papir.

1. Dostupnost informacija o vršnjačkom nasilju učenicima u školi?

Učenici bilo kakve informacije o vršnjačkom nasilju dobivaju putem odjeljenskih zajednica, radionica koje se organizuju na nivou škole i putem savjetodavnog rada sa nastavnicima i/ili pedagogom. Radionice koje se realizuju sa učenicima su najveći izvor znanja koje oni dobivaju.

2. Smatrate li da je nasilje prisutno u Vašoj školi i u kojoj mjeri?

Nemoguće je da nasilje nije zastupljeno, ima ga u svakoj zajednici pa tako i u školi. Mada, težnja je ka tome da zastupljenost međuvršnjačkog nasilja u školi bude svedena na minimum. Nastoji se to postići kroz interaktivne radionice. Trenutno najzastupljenije cyber nasilje (cyberbullying).

⁷⁷ Ibid

3. *Pružaju li nastavnici podršku i pažnju djeci koja su izložena nasilju?*

Nastavnici pružaju podršku. Način na koji to rade jeste savjetodavni rad sa učenicima, potiču ih da se kroz nastavne jedinice koliko god je to moguće prožima govor o posljedicama nasilja i načinima sprečavanja nasilja.

4. *Koje vrste nasilja su zastupljene u školi i gdje se ono najčešće dešava?*

U školi je najviše zastupljeno verbalno nasilje, pored tog oblika je neizostavno cyber nasilje (cyberbullying) odnosno nasilje putem interneta. Tom obliku nasilja jako malo posvećena pažnja i najčešće je zanemareno, što je pogrešno. Mjesto gdje se nasilje najlakše može sprovesti jesu školski hodnici i dvorište.

5. *Smatrate li da li postoji povezanosti između spola i nasilja, tačnije da li postoje indikacije da dječaci više ispoljavaju nasilničke obrasce ponašanja?*

Današnje stanje je tako, da više nema mjerila i etikete da su samo dječaci oni koji vrše nasilje. Podsredstvom svih medija i na kraju mentaliteta i djevojčice su postale one koje vrše nasilje. Jedino što se može izdvojiti da postoji razlika, da dječaci više vrše fizičko nasilje, a djevojčice verbalno i emocionalno nasilje. Mora se naglasiti da su i to su opet zastarjele informacije i nisu jedina istina.

6. *Da li su roditelji upoznati sa nasiljem njihove djece i na koji način se suočavaju kada saznaju da im je dijete žrtva ili nasilnik?*

Roditelji su itekako upoznati sa pravilima škole koji imaju akcenat na vršnjačko nasilje. Razredne starješine vode savjetodavne i informativne razgovore sa roditeljima o pomenutoj tematici. Jedino u slučaju kada je problem nerješiv onda se traži stručna pomoć školskog osoblja. Postoje određene sankcije koje je potrebno da učenik snosi prilikom samog čina nasilja. Mada škola organizuje mnogobrojne projekte na tu temu, žalosno je jedino to da odziv roditelja je jako loš. Od 600 učenika škole na projekat koji je rađen pod nazivom *Prevenција nasilja nad djecom u digitalnom okruženju* odzvalo se samo dvadesetak roditelja. Roditelji mogu potražiti pomoć preko *Helpline-a* koji organizuje *Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS*, te pronaći jako korisne informacije i pomoć kad je u pitanju vršnjačko nasilje.

7. *Kome se najčešće učenici obraćaju kada vide i/ili dožive nasilje?*

Učenici se najčešće obraćaju nastavnicima i/ili pedagogu i u skladu sa dobijenim informacijama pedagoški djelujemo.

8. Postoje li programi rada s djecom koja ispoljavaju nasilne obrasce ponašanja?

Postoje mnogobrojni programi rada s djecom s akcentom na prevenciju vršnjačkog nasilja. Jedan od programa jeste obilježavanje *Dan sigurnijeg interneta* kojeg obilježavamo u mjesecu februaru. Taj dan se obilježava od 2011. godine. Težnja je ka tome da se učenici osposobe da prepoznaju i zaustave cyber nasilje (cyberbullying). Djeluje se pod sloganom *Zajedno za bolji internet* i nastoji se spriječiti zloupotreba djece i mladih u digitalnom okruženju. Sve u vezi s tim programima podržalo je udruženje *Međunarodnog foruma solidarnosti – EMMAUS* u organizaciji *Centra za sigurni internet u BiH*. Ono što je zanimljivo da taj projekat organizuje online kviz za učenike osnovnih i srednjih škola u kojem mogu da osvoje mnogobrojne nagrade.

9. Postoje li programi prevencije nasilja u svrhu smanjenja međuvršnjačkog nasilja?

Postoje mnogobrojni programi prevencije u svrhu smanjenja međuvršnjačkog nasilja. Neki od tih programa su već pomenuti.

10. Pohađaju li nastavnici određene programe stručnog usavršavanja s tematikom međuvršnjačkog nasilja i njegove prevencije?

Nastavnici u maloj mjeri pohađaju programe na ovu tematiku, samo ako je to propisano od strane Ministarstva obrazovanja. Bitno je istaći da kroz porodično savjetovalište realizirana je radionica na sličnu temu – digitalno nasilje. Nastavnici informatike su izuzetak i poznati su po velikom broju seminara na temu međuvršnjačkog nasilja.

Možemo sumirati dobijene informacije od pedagoga škole i povezati sa podacima koje smo dobili od nastavnika i učenika. Zaključujemo da su učenici upoznati sa fenomenom međuvršnjačkog nasilja i da ga prepoznaju najčešće kroz oblike fizičkog i verbalnog nasilja. Samim time, donosimo zaključak da su navedene vrste nasilja najzastupljenije u osnovnoj školi, naravno nezaboravljajući oblike sajber nasilja. Također, prikazan je i međudnos nastavnika i učenika, ali i odnos sa drugim stručnim osobljem škole u svrhu adekvatnog reagiranja na nasilje. Spolna razlika, kada je u pitanju nasilje, ne igra veliku ulogu jer nasilje mogu vršiti svi – dječaci i djevojčice. Uposlenici škole tvrde da je moguća jedino razlika u

vrstama sprovođenja nasilja. Dječaci posežu za oblicima fizičkog nasilja, a djevojčice za verbalnim nasiljem. Učenici se najčešće obraćaju nastavnicima i/ili pedagogima kada je u pitanju posmatranje i/ili doživljavanje nasilja. Postoje mnogobrojni programi prevencije nasilja, jedan od programa kojeg škola realizuje jeste projekat *Dan sigurnijeg interneta*. Škola ima zadatak i cilj suzbijanja međuvršnjačkog nasilja.

5. ZAKLJUČAK

Cilj ovog istraživanja je bio da se istraži zastupljenost međuvršnjačkog nasilja u osnovnoj školi. Zaključak koji možemo donijeti jeste da su učenici upoznati sa fenomenom međuvršnjačkog nasilja i da ga najčešće prepoznaju kroz prizmu fizičkog i verbalnog nasilja. Prepoznato je da učenici prepoznaju i aktuelno sajber nasilje. Oblici nasilja koji su najzastupljeniji u osnovnoj školi, i koje smo kao takve prepoznali u osnovnoj školi, su: *zadirivanje, ruganje, ismijavanje, izbjegavanje, socijalna izolacija učenika koji nam se ne sviđaju i činjenje usluga* – koji mogu biti prepoznati kao vrste verbalnog i emocionalnog nasilja; te *guranje, tuča i tuča u svrhu zaštite drugara* – kao vrsta fizičkog nasilja.

Učenici se o nasilju informišu putem odjeljenskih zajednica, radionica i putem savjetodavnih oblika rada sa stručnim kadrom škole. Škola ima svoje programe prevencije međuvršnjačkog nasilja jedan od takvih programa jeste obilježavanje *Dana sigurnijeg Interneta*, prevencija i osvještavanje sajber nasilja kod učenika. Moguće preporuke koje možemo dati za prevenciju i suzbijanje nasilja jesu određene sekcije koje mogu biti odlična podloga za pedagoški rad. Dajemo primjer dramskih sekcija unutar kojih učenici putem igranja uloga mogu da zauzmu pozicije žrtve i nasilnika, te spoznaju emocije i stanja u kojima se nalaze jedni i drugi, što je izuzetno važno za razvijanje empatičnosti i altruizma.

Učenici kada se nađu unutar vrtloga nasilja pomoć traže od stručnog kadra škole, najčešće su to nastavnici i pedagog. Također se povjeravaju svojim roditeljima i prijateljima ukoliko doživljavaju nasilje, to je njihov mikrosistem i tu se osjećaju sigurno, tako da zaštitu traže upravo tu. Preporuku koju možemo dati, pravljenje anonimnih sandučića za prijavu nasilja ili bilo kojeg vida pomoći. Odgovore na njihova pitanja mogu se predstavljati putem plakata jednom sedmično.

Mjesto dešavanja nasilja po mišljenju nastavnika je na putu iz škole prema kući i obrnuto i na školskim hodnicima. Tačnije mjesta na kojima je nadzor nastavnika umanjen ili ga nikako nema, što omogućava nasilniku da ima kontrolu nad žrtvom. Kod nasilja nema pravila i može se desiti svakome i počinitelac može biti dječak ili djevojčica, razlika jedino može biti u načinu sprovođenja. Škola daje jasna i precizno propisana pravila za učenike, nastavnike i roditelja kada je u pitanju vršnjačko nasilje.

Preventivno se na ovaj fenomen može uticati, ali potrebna je suradnja svih – učenika, roditelja, nastavnika i drugog stručnog osoblja i nevladinih organizacija. Svaki pojedinac može djelovati. Pojedini oblici prevencije mogu biti: nagrađivanje prihvatljivih oblika ponašanja, igranje uloga sa učenicima tako da mogu razumjeti osjećanja i stanja u kojima se nalaze žrtva i nasilnik, određeni oblici savjetodavnog rada i radionice. Jedna od osnovnih škola koja je primjer provođenja radionica kao programa prevencije međuvršnjačkog nasilja jeste osnovna škola „Nafija Sarajlić“. Koja kroz svoje projekte nagrađuje prihvatljivo ponašanje i šalje poruke učenicama važnosti altruizma i poštovanja integriteta druge osobe.

Zaključna razmatranja ćemo završiti citatom: *„Nasilje je možda svojstveno čovjekovoj prirodi, ali joj je svojstvena i njegova suprotnost: ljubav. Sljedeći korak razvoja čovječanstva, korak za koji se pripremamo, bit će vođen silom te ljubav:“* – Deepak Chopra (*Mir je put*).

6. LITERATURA

1. Bilić, V. (2003). *Nasilje među djecom*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa i Poliklinika za zaštitu djece Grada Zagreba.
2. Bilić, V. i Zloković, J. (2004). *Fenomen maltretiranja djece: prepoznavanje i oblici pomoći obitelji i školi*. Zagreb: Naklada Slap.
3. Botonjić, A. (2018). *Vrste nasilja u osnovnoj školi*. Magistarski rad. Univerzitet u Sarajevu: Sarajevo.
4. Cicvarić, R. i Tunić – Cicvarić, J. (2009). *Nasilje u školi*. Užice: Užički centar za prava djeteta.
5. Cohen, L. i sur. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
6. Coloroso, B. (2004). *Nasilnik, žrtva i promatrač; od vrtića do srednje škole; kako roditelji i učitelji mogu pomoći u prekidanju kruga nasilja*. Zagreb: Bios.
7. Fajgelj, S. (2007). *Metode istraživanja ponašanja*. Beograd: Centar za primjenjenu psihologiju.
8. Field, E.M., (2004). *Živjeti bez nasilja: kako pomoći djeci da izađu na kraj sa zadirkivanjem i nasiljem*. Zagreb: Naklada Kosinj.
9. Hadži-Bajrić, Z. (2010). *Vršnjačko nasilje u obraznom sistemu*. Banja Luka: Ombudsman za djecu Republike Srpske.
10. Krkeljić, Lj. (2005). *Škola bez nasilja – ka sigurnom i podsticajnom okruženju za djecu*. Cetinje: Ministarstvo prosvjete Crne Gore i UNICEF.
11. Lalić, D. (1999). Neki socijalni aspekti nasilničko ponašanja među mladima, u: *Agresivnost (nasilje)u školi*, ur. Vrgoč., Zagreb: Hrvatski pedagoški književni zbor.
12. Li Q. (2007). New bottle old wine: A resarch of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23(4), 1777-1791.
13. Meheljić, B. (2012). *Koliko djeca i mladi znaju o nasilju*. Sarajevo: Fondacija CURE.
14. Milas, G. (2009). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
15. Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.
16. Olweus, D. (1996). *Nasilništvo u školi*. Zagreb: Educa

17. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.
18. O'Regan, F.J. (2008). *Kako se nositi s djecom problematična ponašanja: ne mogu učiti, ne žele učiti, ne zanima ih*. Zagreb: Naklada Ljevak.
19. Popadić, D. (2009). *Nasilje u školi*. Beograd: Institut za psihologiju i UNICEF Srbija.
20. Popović, G. (2008). *Nasilničko ponašanje prema mladima*. Đakovo: Tempo.
21. Privitera, C., Campbell, M. (2009). Cyberbullying: The new face of work-place bullying? *CyberPsychology & Behavior*, 12(4), 395-400.
22. Rigby, K. (2006). *Zlostavljanje u školama: što možemo učiniti?*. Zagreb: Mosta.
23. Sofović, J. i Hačam B. (2015). *Vršnjačko nasilje: priručnik za odrasle*. Sarajevo: SOS Dječija sela Bosne i Hercegovine.
24. Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A. (2005). *Dječija psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
25. Willard, N. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding the challenge of online social aggression, threats and distress*. Champaign, IL: Research Press.
26. Zadravec, A. i sur. (2014). *Nasilje ostavlja tragove – zvonj za nenasilje*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
27. Zečević, I. (2010). *Program prevencije vršnjakog nasilja*. Banja Luka: Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini.
28. Zloković, J. (2004). Nasilje među vršnjacima – problem obitelji, škole i društva. *Pedagogijska istraživanja*, 1 (2), 207-220.

7. PRILOZI:

- **Tabela broj 1.:** *Prikaz uzorka koji je obuhvaćen istraživanjem*
- **Slika broj 1.:** *Bronfenbrennerov ekološki model (Vasta, Haith i Miller, 2005:61)*
- **Slika broj 2.:** *Krug nasilja (Olweus,1998)*
- **Shema broj 1.:** *Prikaz rezultata odgovora učenika šta za njih predstavlja nasilje*
- **Grafikon broj 1.:** *Prikaz rezultata odgovora učenika da li doživljavaju nasilje od strane nekog učenika ili skupine učenika*
- **Grafikon broj 2.:** *Prikaz rezultata odgovora učenika kome najčešće prijavljuju nasilje*
- **Grafikon broj 3.:** *Prikaz rezultata odgovora učenika na koji način reaguju kad primjete nasilje nad nekim*
- **Grafikon broj 4.:** *Prikaz rezultata odgovora učenika da li prijavljuju nasilje ukoliko se dešava u njihovoj neposrednoj blizini*
- **Grafikon broj 5.:** *Prikaz rezultata odgovora učenika da li dobijaju poruke neprimjerenog sadržaja putem društvenih mreža*
- **Grafikon broj 6.:** *Prikaz rezultata odgovora nastavnika da li primjećuju nasilje u školi*
- **Grafikon broj 7.:** *Prikaz rezultata odgovora nastavnika ko su najčešće žrtve nasilja među učenicima*
- **Grafikon broj 8.:** *Prikaz rezultata odgovora nastavnika nad kim se najčešće vrši nasilje (u odnosu na spol)*
- **Grafikon broj 9.:** *Prikaz rezultata odgovora nastavnika za najzastupljenije oblike nasilja u školi*
- **Tabelarni prikaz broj 1.:** *Prikaz rezultata odgovora učenika na tvrdnje o načinu suočavanja sa međuvršnjačkim nasiljem*
- **Tabelarni prikaz broj 2.:** *Prikaz rezultata odgovora učenika o vrsti nasilja koje je zastupljeno u osnovnim školama*
- **Tabelarni prikaz 2.1:** *Prikaz rezultata odgovora učenika o vrsti nasilja koje je zastupljeno u osnovnim školama*
- **Tabelarni prikaz 2.2:** *Prikaz rezultata odgovora učenika o vrsti nasilja koje je zastupljeno u osnovnim školama*
- **Tabelarni prikaz broj 3.:** *Prikaz rezultata odgovora nastavnika o prijavljivanju nasilja*
- **Tabelarni prikaz broj 4.:** *Prikaz rezultata odgovora nastavnika o mjestu dešavanja međuvršnjačkog nasilja*
- **Tabelarni prikaz broj 5.:** *Prikaz rezultata odgovora nastavnika o načinu reagovanja na međuvršnjačko nasilje*

- **Tabelarni prikaz broj 6:** *Prikaz rezultata odgovora nastavnika o načinu upozoravanja na međuvršnjačko nasilje*
- **Tabelarni prikaz broj 7:** *Prikaz rezultata odgovora nastavnika o međuodnosu školskih pravila i međuvršnjačkog nasilja*

1. ANKETNI UPITNIK ZA UČENIKE:

ANKETNI UPITNIK

Dragi/a učenice/ce,

Pred tobom je anketni upitnik koji je potreban za izradu završnog rada na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, koju isključivo ispunjavaju učenici osnovnih škola. Anonimnost je zagarantovana. Molim vas da prilikom izrade ankete pažljivo pročitate pitanja i što iskrenije odgovorite na njih jer pogrešnih odgovora nema. Podaci će se koristiti samo u istraživačke svrhe.

Zahvaljujem se na izdvojenom vremenu i učešću!

ŠKOLA _____ RAZRED (odjeljenje) _____ SPOL _____

UPUTA: Potrebno je da odgovorite na pitanja zaokruživanjem i na određena pitanja da date svoje obrazloženje na predviđeni slobodni prostor. Što je potrebno da znate da možete zakružiti neograničen broj odgovora za svako pitanje. Predviđeno vrijeme za izradu ankete je 15 minuta.

1. Šta za tebe predstavlja nasilje, daj obrazloženje

2. Doživljam nasilje od strane nekog učenika ili skupine učenika? DA NE

2.a Ukoliko je odgovor DA, možeš li nam objasniti kakvo nasilje doživljavaš

(obrazloži odgovor)

3. Šta činiš kada neko nad tobom vrši nasilje:

- a) saopštim roditeljima da me neko maltretira
- b) saopštim nekom u školi (nastavniku, psihologu ili pedagogu)
- c) saopštim drugu ili drugarici
- d) nikome, šutim o tome
- e) ostalo _____

4. Kako reaguješ kada primijetiš nasilje nad nekim:

- a) pokušam da spriječim - _____ (na koji način)
- b) ništa, mada mislim da bi trebalo
- c) ništa, nije to moja stvar
- d) prijavim nastavniku
- e) kažem roditeljima
- f) ostalo _____

5. Prijavio/la bih nasilje da se dešava u mojoj neposrednoj blizini ili da se dešava meni

DA

NE

5.a Ukoliko je tvoj odgovor DA, kome prijavljuješ nasilje: _____

5.b Ukoliko je tvoj odgovor NE, zašto ne bi prijavio/la nasilje: _____

6. Dobijao sam poruke neprimjerenog sadržaja putem maila ili na chatu (putem bilo koje društvene mreže)? DA NE

6.a. Ukoliko je tvoj odgovor DA, kakav je to bio sadržaj i šta si uradio/la povodom toga

TVRDNJE	NIKAD	PONEKAD	ČESTO
Druga djeca me ušutkuju kada pokušam nešto da kažem.			
Mlađu djecu u prolazu udarim ili počupam.			
Neka djeca me zadirkuju.			
Neka djeca mi se rugaju.			
Prvi namjerno udarim druga u školi.			
Dobio sam batine od druge djece u školi.			
Druga djeca me prisiljavaju da im činim usluge.			
Prisiljavam drugu djecu da mi čine usluge.			
Volim da ismijavam pred svima one koji me nerviraju.			
Ismijavam drugove zbog fizičkog izgleda.			
Druga jača djeca me guraju.			
Mnoga djeca me izbjegavaju.			
Neka djeca me ismijavaju pred društvom.			
Guram se na odmoru sa drugom djecom.			
Potukao sam se da bih odbranio druga.			
Prijetio sam onima koji me nerviraju.			
Tukao sam se sa drugovima u školi.			
U većini slučajeva ja izazovem tuču.			

2. ANKETNI UPITNIK ZA NASTAVNIKE:

ANKETNI UPITNIK

Poštovani/a nastavnice/ce,

Pred vama je anketni upitnik koji je potreban za izradu završnog rada na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Anketu isključivo ispunjavaju nastavnici (razredne starješine) osnovnih škola. Anonimnost je zagarantovana. Molim Vas da prilikom izrade ankete pažljivo pročitate pitanja i što iskrenije odgovorite na njih, jer pogrešnih odgovora nema.

Zahvaljujem se na izdvojenom vremenu i učešću!

ŠKOLA _____ SPOL _____

UPUTA: Potrebno je da odgovorite na pitanja zaokruživanjem i na određena pitanja da date svoje obrazloženje na predviđeni slobodni prostor. Što je potrebno da znate da možete zakružiti neograničen broj odgovora za svako pitanje. Predviđeno vrijeme za izradu ankete je 15 minuta.

1. Jeste li primjetili nasilje u školi: DA NE
1.a Ukoliko je Vaš odgovor DA, navedite koji su to oblici nasilja _____

2. Ko su najčešće žrtve nasilja među učenicima:
 - a) nadareni učenici
 - b) loši učenici
 - c) prosječni učenici
 - d) nemirni učenici
 - e) ostalo _____

3. Da li je nasilje češće nad:
 - a) djevojčicama
 - b) dječacima
 - c) podjednako

4. Koji tipovi nasilja među djecom su najzastupljeniji:
 - a) davanje pogrdnih imena
 - b) ismijavanje i zadirkivanje na bolan način
 - c) širenje lažnih glasina i pokušaj da se odvrate druga djeca od druženja sa žrtvom
 - d) fizičko nasilje
 - e) nešto drugo (navedite) _____

TVRDNJE	NIKAD	PONEKAD	ČESTO
Učenici su se požalili nastavnicima da ih drugi zlostavljaju.			
Učenici se povjere roditeljima ako su zlostavljani.			
Učenici se povjere prijateljima ako su zlostavljani.			
Uočili ste nasilničko ponašanje među učenicima u učionici.			
Uočili ste nasilničko ponašanje među učenicima u školskoj kantini.			
Učenici su najčešće zlostavljani u školskim hodnicima.			
Učenici su najčešće zlostavljani pri dolasku i odlasku iz škole.			
Reagiram na situacije kada određeni učenik širi neistine o drugim učenicima.			
Učenici su vas obavijestili da su primjetili zlostavljanje drugih učenika.			
U slučaju kada primjetim nasilje obavijestili ste roditelje.			
U slučaju kada primjetim nasilje razgovaram sa direktorom.			
U slučaju kada primjetim nasilje razgovaram sa pedagogom.			
U slučaju kada primjetim nasilje razgovaram sa kolegama.			
Razgovarate sa učenicima o nasilničkom ponašanju.			
Razgovarate sa roditeljima o nasilničkom ponašanju učenika i programima prevencije nasilničkog ponašanja			
Škola ima jasna pravila o nasilničkom ponašanju među učenicima.			
Školska pravila su jasno priopćena roditeljima učenika.			
Školska pravila su jasno priopćena školskom osoblju.			

3. PROTOKOL INTERVJU

PROTOKOL INTERVJUA

Ustanova: OSNOVNA ŠKOLA „NAFIJA SARAJLIĆ“

Naziv istraživačkog projekta: FENOMEN MEĐUVRŠNJAČKOG NASILJA U OSNOVNOJ ŠKOLI

Ispitanik: BRKANIĆ ELMA

Ispitivač: KARIČIĆ HASIJA

Mjesto i vrijeme: SARAJEVO, 03.03.2020. godine

PITANJA I SADRŽAJ INTERVJU:

- 1. Dostupnost informacija o vršnjačkom nasilju učenicima u školi?*
- 2. Smatrate li da je nasilje prisutno u Vašoj školi i u kojoj mjeri?*
- 3. Pružaju li nastavnici podršku i pažnju djeci koja su izložena nasilju?*
- 4. Koje vrste nasilja su zastupljene u školi i gdje se ono najčešće dešava?*
- 5. Smatrate li da li postoji povezanosti između spola i nasilja, tačnije da li postoje indikacije da dječaci više ispoljavaju nasilničke obrasce ponašanja?*
- 6. Da li s roditelji upoznati sa nasiljem njihove djece i na koji način se suočavaju s tim*
- 7. Kome se najčešće učenici obraćaju kada vide i/ili dožive nasilje?*
- 8. Postoje li programi rada s djecom koja ispoljavaju nasilne obrasce ponašanja?*
- 9. Postoje li programi prevencije nasilja u svrhu smanjenja međuvršnjačkog nasilja?*
- 10. Pohađaju li nastavnici određene programe stručnog usavršavanja s tematikom međuvršnjačkog nasilja i njegove prevencije?*

Odgovor:

Rubrika za zapažanje:

